

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

VAIDA PILIBAVIČIŪTĖ
Verslo teisės programa

ESMINĖ ŠALIŲ NELYGYBĖ
KAIP ATŠISAKYMO NUO SUTARTIES PAGRINDAS
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
prof. dr. Egidijus Baranauskas

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS	4
1. ESMINĖS ŠALIŲ NELYGYBĖS DOKTRINOS VYSTYMASIS	7
1.1. <i>Laesio enormis</i> doktrina ir mainų teisingumas (angl. <i>equality in exchange</i>).....	7
1.2. Liberalizmo įtaka teisiniams santykiams: esminės šalių nelygybės doktrinos atsisakymas	9
1.3. Šiuolaikinės esminės šalių nelygybės doktrinos formavimasis	10
1.4. Esminė šalių nelygybė tarptautiniuose dokumentuose	16
1.4.1. Esminė šalių nelygybė UNIDROIT Principuose	16
1.4.2. Esminė šalių nelygybė PECL.....	19
2. ESMINĖ ŠALIŲ NELYGYBĖ LIETUVOS TEISĖS SISTEMOJE	23
2.1 Santykis su sutarčių teisės principais	23
2.1.1 Esminės šalių nelygybės santykis su sutarčių privalomumo principu (lot. <i>pacta sunt servanda</i>)	24
2.1.2 Esminės šalių nelygybės santykis su sutarčių laisvės principu.....	24
2.1.3 Esminės šalių nelygybės santykis su <i>favor contractus</i> principu.....	25
2.1.4 Esminės šalių nelygybės santykis su verslininkų veikimo sava rizika principu.....	26
2.2 Reglamentavimas CK ir taikymas	28
2.2.1 Esminės šalių nelygybės vieta CK teisinio reglamentavimo sistemoje	29
2.2.2 CK 6.228 str. taikymo pagrindai.....	30
2.2.2.1 Materialinis esminės šalių nelygybės elementas.....	30
2.2.2.2 Procedūrinis esminės šalių nelygybės elementas	32
3. ESMINĖ ŠALIŲ NELYGYBĖ KAIP ATSISAKYMO NUO SUTARTIES PAGRINDAS.	34
3.1 CK 6.228 str. santykis su CK I knygos sandorių negaliojimo pagrindais.....	34
3.1.1 CK 6.228 str. konkurencija su CK 1.90 str. (dėl suklydimo sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu)	34
3.1.2 CK 6.228 str. konkurencija su CK 1.91 str. (dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu)	37
3.2 CK 6.228 str. taikymo ribos, tvarka ir pasekmės.....	38
3.2.1 CK 6.228 str. taikymas bei ribojimai.....	39
3.2.2 Sutarties nutraukimas ar pripažinimas negaliojančia?	44
3.2.3 Sutarties pakeitimas	46
3.3 Retroaktyvus sutarties atsisakymo poveikis	47

3.4 Sutarties atsisakymo problematika	48
IŠVADOS	52
LITERATŪROS SĄRAŠAS	53
SANTRAUKA	60
SUMMARY	61

IVADAS

Mokslinio tiriamojo darbo temos aktualumas ir problematika. Esminės šalių nelygybės (angl. *gross disparity*) doktrina yra pripažįstama tiek užsienio valstybių teisės sistemose, tiek tarptautiniuose teisės harmonizavimo aktuose – UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių principų¹ (angl. *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*, toliau – UNIDROIT Principai) 3.10 str., taip pat Europos sutarčių teisės principuose² (angl. *Principles of European Contract Law*, toliau – PECL). Daugelis valstybių perėmė šią doktriną įtvirtindamos normas, apsaugančias šalių interesų pusiausvyrą bei silpnesniosios šalies interesų gynimą nuo galimo nesąžiningo stipresniosios šalies pasinaudojimo savo pranašesne padėtimi. Tokiu būdu ši doktrina, kaip privatinės teisės vienodinimo pasekmė, buvo įtvirtinta ir naujojo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso³ (toliau – CK) 6.228 str., užtikrinant sutarties šalių lygiateisiškumą, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų laikymąsi.

Nepaisant to, kad ši doktrina yra moderni, kartu ji sukelia ir tam tikrų problemų ją inkorporavusioms valstybėms – tai sąvokų tikslumo stoka, atsirandanti verčiant jas iš kitos kalbos, taikymo sąlygų nevienodumas, išlikęs neaiškus santykis su kitomis teisės normomis. Tokių pačių neaiškumo ir neapibrėžtumo problemų kyla ir taikant esminės šalių nelygybės doktriną, t.y. 6.228 str., Lietuvoje: rengiant naująjį CK buvo laikytasi nuostatos, jog sąvokų apibrėžimus turėtų pateikti teismų praktika ir doktrina, tačiau iki šiol susiduriama su sunkumais aiškinant ir taikant šią teisės normą bei atskleidžiant jos santykį su kitais sutarčių negaliojimo pagrindais.

Užsienio autoriai, palyginus su Lietuvos, gausiau nagrinėja esminės šalių nelygybės doktriną, iš jų pažymėtini M. J. Bonell, O. Lando, R. Zimmermann darbai, kuriuose aptariami tiek doktrinos atsiradimo ir kaitos aspektai, tiek komentuojamas dabartinis harmonizavimo dokumentuose įtvirtintas reglamentavimas. Lietuvos teisės doktrinoje apie esminės šalių nelygybės kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindą iki šiol nėra išsamiai pasisakyta, neanalizuotas šio sutarties atsisakymo pagrindo santykis su bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais ar jo sukeltos pasekmės. Vis dėlto, kai kurie doktrinos atstovai, prof. habil. dr. V. Mikelėnas, doc. dr. A. Dambrauskaitė, dr. S. Drazdauskas lakoniškai pamini esminės šalių nelygybės doktriną

¹ UNIDROIT Principles of International Commercial Contract, 2004 // Prieiga per internetą: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf> [prisijungimo laikas: 2011-01-19].

² The Principles of European Contract Law (prepared by the Commission on European Contract Law) // Prieiga per internetą: http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm [prisijungimo laikas: 2011-01-19].

³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir gyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

savo darbuose, tačiau dažniau kaip pagrindą pakeisti nesąžiningas sutarties sąlygas nei jų atsisakyti. Esminė šalių nelygybė jau buvo nagrinėta keliuose magistro baigiamuosiuose darbuose⁴, tačiau kitais aspektais – J. Komičiūtė esminę šalių nelygybę aptaria bendraisiais bruožais, o M. Bukelskytė atskleidžia šios doktrinos taikymo ribas. Šiame darbe esminė šalių nelygybė analizuojama kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindas, nagrinėjama tvarka, taikymo pasekmės, santykis su kitomis CK normomis. Be to, diskutuotina minėtuose magistro baigiamuosiuose darbuose pateikiama nuomonė, jog sutarties atsisakymas šiuo pagrindu turėtų būti vykdomas teismo keliu. Taigi esminės šalių nelygybės doktrinos atsisakymo nuo sutarties pagrindo kontekste analizė yra itin reikalinga ir aktuali tiek teorijai, tiek praktikai.

Tyrimo hipotezė: esminės šalių nelygybės doktrina, reglamentuojama CK 6.228 str., yra tinkamas pagrindas atsisakyti sutarties taip ją pripažįstant negaliojančia *ab initio*. **Tyrimo objektas:** esminės šalių nelygybės doktrinos taikymas sutartiniuose santykiuose, kai silpnesnė šalis atsisako sudarytos sutarties dėl stipresniosios šalies nesąžiningai įgyto perdėto pranašumo. **Tyrimo dalykas:** esminės šalių nelygybės doktrinos raida, reglamentavimas tarptautiniuose, kitų valstybių bei Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose, esminės šalių nelygybės santykis su kitais sandorių negaliojimo pagrindais. Taip pat aptariama taikymo tvarka, pasekmės ir šios doktrinos taikymo problematika. **Tyrimo tikslas:** ištirti esminės šalių nelygybės doktriną kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindą. **Tyrimo uždaviniai:** 1) apžvelgti esminės šalių nelygybės doktrinos kilmę ir raidą bei išanalizuoti esminę šalių nelygybę reglamentuojančius teisės aktus; 2) išanalizuoti esminės šalių nelygybės kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindo reglamentavimą Lietuvos teisės sistemoje, taikymo pagrindus, atskleidžiant jo santykį su civilinės teisės principais; 3) išanalizuoti esminės šalių nelygybės kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindą, jį palyginant su kitais CK įtvirtintais sandorių negaliojimo pagrindais, nagrinėjant aktualią teismų praktiką; 4) aptarti esminės šalių nelygybės doktrinos taikymo problematiką.

Siekiant kuo išsamiau išanalizuoti ir atskleisti šio mokslinio tiriamojo darbo temą bei tinkamai pagrįsti išvadas buvo naudojami įvairūs **tyrimo metodai:** istorinis, loginis – analitinis, aprašomasis, lyginamasis, dokumentų analizės, sisteminis, lingvistinis, teleologinis. Istorinio metodo naudojimo būtinybę lėmė siekis tinkamai atskleisti doktrinos atsiradimo aplinkybes, jos reglamentavimo kaitą ir sampratų įvairovę. Lyginamasis, dokumentų analizės, loginis – analitinis, sisteminis, lingvistinis ir teleologinis metodai buvo pasitelkti lyginant reglamentavimo modelius įvairiose šalyse bei dokumentų tekstus, kurie aktualūs esminės šalių nelygybės doktrinos įtvirtinimui, bei analizuojant jų komentarus, praktiką ir autorių pateikiamą nuomonę.

⁴ Bukelskytė M. Esminė sutarties šalių nelygybė: taikymo ribos. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2010; Komičiūtė J. Esminė sutarties šalių nelygybė. Magistro darbas. Vilnius, 2010.

Remiantis šiais metodais buvo atskleista reglamentavimo esmė, sistemiškumas, identifikuoti teisės normų bei jų komentarų prieštaravimai, taikymo problemos, taip pat išskirti ir įvertinti įvairių valstybių reglamentavimo panašumai bei skirtumai.

Pagrindinės sąvokos. *Esminė šalių nelygybė* (angl. *gross disparity*) – tai tokia situacija sutartiniuose santykiuose, kai tarp šalių teisių ir pareigų atsiranda didžiulis prievolių neatitikimas – stipresnė šalis įgyja neproporcingai didelį pranašumą silpnesniosios atžvilgiu, o pastaroji negauna jokios naudos arba ji labai maža lyginant su prievole. *Atsisakymas nuo sutarties dėl esminės šalių nelygybės* – silpnesnioji šalis gali atsisakyti sutarties ar atitinkamos sutarties sąlygos, jei jos sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė stipresniajai šaliai perdėtą pranašumą ir ši šalis nesąžiningai pasinaudojo kitos šalies turimais sunkumais ar silpnybėmis. *Sutarties atsisakymas* vertinamas kaip sutarties pabaiga. *UNIDROIT Principai* ir *PECL* – tarptautiniai teisės harmonizavimo dokumentai.

Mokslinio tiriamojo darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą „Esminė šalių nelygybė kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindas“ sudaro įvadas, trys skyriai ir išvados. Pirmame skyriuje aptariamas esminės šalių nelygybės doktrinos vystymasis bei šiuolaikinės sampratos formavimasis. Taip pat apžvelgiami tarptautiniai teisės harmonizavimo dokumentai, kurių pagrindu esminė šalių nelygybė reglamentuojama ir Lietuvoje. Antrame skyriuje analizuojama esminės šalių nelygybės doktrina Lietuvos teisės sistemos kontekste, jos reglamentavimas ir taikymas. Trečiame skyriuje esminė šalių nelygybė analizuojama kaip atsisakymo nuo sutarties pagrindas, lyginama su kitais sandorių negaliojimo pagrindais, apibrėžiami atvejai, kada esminė šalių nelygybė negali būti taikoma bei aptariama doktrinos taikymo problematika Lietuvoje.

1. ESMINĖS ŠALIŲ NELYGYBĖS DOKTRINOS VYSTYMASIS

CK sandorius apibrėžia kaip asmenų veiksmus, kuriais siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti civilines teises ir pareigas⁵. Teisės doktrinoje sandoris apibrėžiamas kaip (i) valios išreiškimas, kuriuo siekiama sukurti teises pasekmes, pakeisti tam tikrą teisinę situaciją; (ii) privačios valios išreiškimas, skirtas sukurti pageidaujamas teises pasekmes, kurių atsiranda todėl, kad teisė jas pripažįsta; (iii) teisinis veiksmas, kuriuo išreiškiama valia (viešoji ar asmens, vienašalė, daugiašalė ar kolektyvinė) ir kuriuo siekiama sukurti teises pasekmes (pakeisti teisinę situaciją, sukurti teisę ar pan.)⁶. Sutarties laisvės principas kartu su civilinių teisių santykių dalyvių lygybės ir kitais principais yra esminiai civilinių santykių pagrindai. Esminės šalių nelygybės įtvirtinimo tikslas – užtikrinti sutarties šalių interesų pusiausvyrą, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų laikymąsi⁷. Šiuolaikinė esminės šalių nelygybės doktrina pasireiškia tada, kai viena iš šalių sudarant sutartį nesąžiningai pasinaudoja savo pranašumu prieš silpnesnę šalį ir taip gauna neproporcingai didelę, palyginti su prievolėmis, naudą, tuomet teisės normos leidžia nukentėjusiai šaliai ginti savo teises pasirinktinai dviem būdais: (i) reikalauti pakeisti sutarties nuostatas arba (ii) net atsisakyti tokios sutarties ar nesąžiningos jos sąlygos.

Pirminis esminės šalių nelygybės doktrinos turinys buvo visiškai kitoks palyginus su dabartiniu: istorinė šios doktrinos raida rodo, kad ji vis modernėjo ir tobulėjo prisitaikydama prie skirtingų laikotarpių aktualijų, taip pat pažymėtina, kad XIX amžiuje doktrinos buvo visiškai atsisakyta dėl jos primityvumo. Siekiant tinkamai perteikti šiuolaikinės esminės šalių nelygybės doktrinos esmę, būtina nagrinėti šios doktrinos vystymąsi istorine perspektyva.

1.1. *Laesio enormis* doktrina ir mainų teisingumas (angl. *equality in exchange*)

Teisės doktrinoje esminės šalių nelygybės koncepcijos pirmtake laikoma *laesio enormis*⁸ doktrina, kuri kaip teisės norma buvo įtvirtinta Justiniano kodekso (*Corpus iuris civilis*) 4.44.2 str.⁹ Ši norma įtvirtino žemės sklypo pardavėjo (taip pat žemės savininko) teisę panaikinti

⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir gyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262) 1.63 str. 1 d.

⁶ Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. – Vilnius: Justitia, 2009. P. 23-24.

⁷ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 304.

⁸ *Laesio enormis* sąvokos pažodinis vertimas yra „milžiniška žala“ (angl. *enormous injury*); (Adeleye G., Acquah-Dadzie K., Sienkewicz T. J. World dictionary of foreign expressions – a resource for readers and writers. – Wauconda: Bolchazy Carducci Pub, 1999. P. 216.). *Laesio enormis* sąvoka atsirado vėliau nei Justiniano kodeksas – ją įvedė viduramžių teisės komentatoriai glosatoriai. (Zimmermann R. The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition. – New York: Oxford University Press, 1996. P. 259).

⁹ *Ibid.* P. 259.

sutartį, jei pirkimo kaina sudarė mažiau nei pusę tikrosios žemės vertės. Tokios normos poreikis atsirado dėl tuo metu vyravusių ekonominių tendencijų kaip priemonė „apsaugoti valstiečius, kurie nuskurdo dėl brutalaus kaizerių mokesčių politikos ir todėl buvo priversti savo laukus pusedykiai parduoti miesto kapitalistams, norėjusiems savo pinigus apsaugoti nuo infliacijos“¹⁰. Nors tikrosios *laesio enormis* ištakų randama dar anksčiau, t.y. III amžiaus antros pusės infliacijos laikotarpiu, kai kainos pakilo apie 800 proc. ir imperatorius Diokletianas siekė apriboti sutarties šalių laisvę nustatant prekių kainą ir taip apsaugoti dirbančius asmenis (darbininkus, viešuosius pareigūnus ir karius), kenčiančius nuo greitai progresuojančios infliacijos¹¹. Vėliau pasikeitus istorinei aplinkai ir ištikus kitai krizei imperatoriaus Diokletiano vykdyta praktika buvo adaptuota Justiniano kodekse ir pritaikyta žemės pardavėjų interesų apsaugai.

Nagrinėjant romėniškosios *laesio enormis* doktrinos esmę matyti, kad ji buvo pardavėjo interesų apsaugos priemonė, o pirkėjas savo interesų šiuo pagrindu ginti negalėjo, tačiau jam buvo suteikta proga išvengti tokios sutarties panaikinimo ir ištaisyti pasiūlytą kainą į tinkamą. Pardavėjo interesai *laesio enormis* normos pagrindu galėjo būti ginami tik žemės pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo metu ir kituose teisiniuose santykiuose netaikoma. Apie esminės šalių nelygybės egzistavimą buvo sprendžiama tik pagal materialų kriterijų – kainą, o kitos aplinkybės, tokios kaip nesąžiningumas ar pasinaudojimas kitos šalies silpnybėmis, vertinamos nebuvo.

Viduramžiais *laesio enormis* doktrina, įtvirtina Justiniano kodekse, buvo aiškinama praplečiant jos ankstesnes taikymo ribas. Taip įvyko dėl autentiškos normos riboto taikymo ir dėl to atsiradusių problemų. Pavyzdžiui, tarkime, kad parduodamo objekto „tikroji vertė“ yra 100. Pardavėjas galės pasinaudoti šia savo interesų apsaugos priemone tada, kai pirkimo kaina bus 49 ar mažesnė, pirkėjas – tik tada, kai pardavimo kaina bus 201 ar didesnė. Tokiu atveju, pirkėjas greičiausiai pralaimės grynai aritmetiniu požiūriu, nes jis galės pasinaudoti savo interesų gynybos priemone tada, kai kaina skirsis daugiau nei 100, o pardavėjo teisės bus saugomos, jei kainų skirtumas yra mažesnis nei 50. Dėl tokios santykiuose atsirandančios disproporcijos glosatoriai buvo priversti *laesio enormis* doktrinos aiškinimą praplėsti taip sudarant galimybę platesniam subjektų ratui pasinaudoti savo interesų gynybos priemone. Taigi viduramžiais *laesio enormis* doktrinos aiškinimas išplečiamas ir ją pradėta taikyti visų sutarčių bei abiejų šalių atžvilgiu ir kiekviena sutarties sąlyga privalėjo atitikti teisių ir pareigų lygiavertiškumo principą. Tomas Akviniėtis bei kiti Bažnyčios mokslo skeidėjai mokė, kad tarp sutartyje esančių teisių ir

¹⁰ Zwigert K., Kotz, U. Lyginamosios teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 276.

¹¹ Zimmermann R. The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition. – New York: Oxford University Press, 1996. P. 260.

pareigų turi būti pusiausvyra ir kad esą nuodėminga, jei vienai sutarties šaliai kas nors yra pažadama, tačiau už tai nėra sumokama „teisinga kaina“ (lot. *iustum pretium*¹²).

XIII amžiuje paplitusi svarbiausia viduramžių krikščioniškos filosofijos kryptis – scholastika, kuri grindė religines dogmas bei rėmėsi autoritetais kaip pagrindiniais tiesos pažinimo šaltiniais¹³, prisidėjo prie *laesio enormis* doktrinos populiarinimo. Jie iškėlė Aristotelio suformuluotą lygybės mainuose principą (angl. *equality in exchange*), kuris ir tapo pamatu glosatoriams aiškinant *laesio enormis* doktriną. Lygybės mainuose principas reikalavo pasiekti mainuose lygybę tarp šalių nustatant lygiavertes teises ir pareigas. Glosatorių aiškinimas pasižymėjo labai aiškiu sutartinės pusiausvyros suvokimu, kad disproporcija tarp teisių ir pareigų neturėjo būti tokia didelė, jei toks rezultatas buvo pasiektas tyčia. Taigi, jei mainuose teisės ir pareigos yra ekvivalenčios, manytina, kad tokie mainai buvo teisingi pagal to meto teisę.

Kaip matyti, *laesio enormis* doktrina viduramžių laikotarpiu buvo itin populiarė ir dažnai taikoma. Vėlesniais amžiais pradėjo formuotis komercinių ir privačių teisinių santykių atskyrimas, kuris iškėlė susiklostančių santykių subjektyvius elementus. Tai tapo svarbu imantis neprofesionalių prekybininkų interesų apsaugos. Baldo Degli Ubaldi rašė, kad disproporciją tarp įsipareigojimų gali sukelti tokios aplinkybės, kaip asmeninių žinių ar įgūdžių stoka, ypač nekomercinių sutarčių atveju arba kai sutarties šalys yra skirtingos savo išmanymo lygiu¹⁴. Tokios Baldo Degli Ubaldi mintys XVI amžiuje vėlyvajame scholastų mokyklos plėtros etape tapo pamatu naujam *laesio enormis* doktrinos aiškinimui – pagaliau buvo atkreiptas dėmesys į sutarties sudarymo aplinkybes, t. y. į vienos sutarties šalies nesąžiningą pasinaudojimą kitos silpnumu taip įgaudamas esminį pranašumą sutartiniuose santykiuose. Vėlyvojo laikotarpio scholastai išskyrė du esminius asmeninius sutarties šalies trūkumus – nežinojimą ir būtinumą – ir nukentėjusioji šalis galėjo, įrodžiusi šias aplinkybes, atsisakyti sutarties.

1.2. Liberalizmo įtaka teisiniams santykiams: esminės šalių nelygybės doktrinos atsisakymas

Liberaliųjų idėjų plitimas paveikė ir sutarčių teisę, paneigdamas iki tol scholastų plėtotus lygybės mainuose ir nukentėjusios šalies nuo nesąžiningų kitos šalies veiksmų gynybos principus. Liberalizmo esmė – laisvė pasirinkti ir atsakomybė už savo pasirinkimus, todėl šiam

¹² Zwigert K., Kotz, U. Lyginamosios teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 276.

Sąvoka *iustum pretium*, tiesiog kaina (angl. *just price*) yra žinoma iš klasikinių šaltinių, kai nuosavybę vertino pretorius ar teisėjas tais atvejais, kai dėl kainos nebuvo galima derėtis.

¹³ Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2007. P. 981.

¹⁴ Yildirim. A. C. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P/ 97 – 98. // Prieiga per internetą:

https://elaw.murdoch.edu.au/archives/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf [prisijungimo laikas: 2011-06-10].

laikotarpiui būdingos absoliučios šalių autonomijos idėjos. Tokie principai kaip sutarčių laisvės, šalių autonomijos, sutarčių privalomumo (lot. *pacta sunt servanda*) buvo nekvestionuojami ir privalomai taikomi visais atvejais. Būtent dėl šių principų įsitvirtinimo absoliutumo, sutarties keitimo klausimai iš viso nebuvo nagrinėjami ir jei šalys sudarė sutartį, tai ji jų atžvilgiu buvo privaloma be jokių išimčių, t. y. sutarčių privaloma laikytis. Tokių liberalių idėjų užuomazgų galima rasti kur kas anksčiau: trečiojo asmens kišimasis į sutartinius santykius visada buvo ribotas, pavyzdžiui, ir Justiniano kodekse nukentėjusios šalies interesų gynyba numatyta tik tada, kai sutarties kaina nuo realiosios rinkos vertės skyrėsi daugiau nei pusę.

1794 m. Prūsijos kodekso (vok. *Allgemeines Landrecht*) 58 str. numatyta, kad kainos disproporcija savaime nėra pagrindas pripažinti sutartį negaliojančia. 1804 m. Prancūzijos kodekse liberalios idėjos matomos kur kas ryškiau: 1118 str. teigiama, kad esminė šalių nelygė nedaro sutarčių negaliojančių, išskyrus tam tikrus numatytus atvejus. Ši nuostata atspindėjo tuometinę politinę ir ekonominę padėtį Prancūzijoje ir buvo perimta kitų šalių įstatymų leidėjų.¹⁵ Tokiu pavyzdžiu vadovautasi 1861 m. Vokietijos prekybos kodekso (vok. *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch*) 286 str., kuriame nustatoma, kad vienos iš sutarties šalių esminis nuostolis, taip pat nuostolis, kuris yra didesnis nei pusė kainos, nedaro sutarties negaliojančia.¹⁶

1.3. Šiuolaikinės esminės šalių nelygės doktrinos formavimasis

Šiuolaikinėse kodifikacijose pastebimos skirtingos įstatymo leidėjų nuostatos esminės šalių nelygės atžvilgiu – vienoje išvelgiama ryški romėnų teisės įtaka, kuri pasisakė už sutartinę šalių lygumą, o kitose vyrauja dar anksčiau įsigalėjęs liberalizmas, kuriam būdinga visiška šalių autonomija. Skirtingų šalių kodifikacijose esminė šalių nelygė vertinama skirtingai:

- Prancūzijos civilinio kodekso 1647-1685 str. reglamentavo atvejus, kai buvo leista atsisakyti žemės pirkimo-pardavimo sutarties, jei pardavimo kaina nuo tikrosios vertės skyrėsi 5/12. Nors šiame kodekse ir randama nuostatų, kurios nepalankiai veikė esminės šalių nelygės taikymą, tačiau pats kodeksas suteikė teismams plačias galimybes aiškinti ir taikyti *laesio eromis* doktriną. Esminės šalių nelygės doktrina taip pat buvo taikoma partnerystės santykiuose, kada buvo leidžiama sutarties atsisakyti esant esminei (didesnei nei 1/4) šalių nelygėi. Be to, Prancūzijoje šalims ginant savo interesus

¹⁵ *Ibid.* P. 98 – 99.

¹⁶ *Ibid.* P. 99.

esminės šalių nelygybės pagrindu, jau reikėjo įrodinėti procedūrinį elementą¹⁷, nors toks reikalavimas ir nebuvo tiesiogiai įtvirtintas kodekse.

- Vokietijos teisėje procedūrinis elementas esminėje šalių nelygybėje kur kas ryškesnis. Tai aiškiai įtvirtina Vokietijos civilinio kodekso¹⁸ (vok. *Bürgerliches Gesetzbuch*) 138 str. „sandoris negalioja, kai viena iš šalių naudojasi kitos šalies sielvartu, nepatyrimu, nesugebėjimu adekvačiai vertinti ar ryškiu kitos šalies valios trūkumu, išgauna sau ar trečiam asmeniui ekonominės naudos, kurios vertė yra aiškiai didesnė už tos šalies sutartinę prievolę, tokiu būdu sukurdama didelę nelygybę tarp sutarties šalių“.¹⁹ Šiame straipsnyje pavaizduota šiuolaikinė esminės šalių nelygybės doktrina, nurodant ne tik aplinkybes, kuriomis gali pasinaudoti nesąžininga šalis, bet taip pat pateikia ir kriterijus, kada sutartinė nelygybė gali būti vertinama kaip esminė. Dar vienas itin modernus bruožas Vokietijos civilių santykių reglamentavime – įvedami skirtingi kriterijai asmenims, kurie verčiasi komercine veikla. Vokietijos prekybos kodekse (vok. *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch*) numatoma, kad esminės šalių nelygybės doktrina paprastai neturėtų būti taikoma komerciniams sandoriams, nes subjektai turi veikti atsargiai, todėl jiems nėra taikomi analogiški anksčiau minėti kriterijai, tokie kaip nepatyrimas, nesugebėjimas adekvačiai vertinti situaciją ar kitoks stiprus valios trūkumas²⁰. Šiame prekybos kodekse vienintelė numatoma išimtis – sielvartas arba kitaip stresinė situacija, kai šalis, esant atitinkamoms aplinkybėms, negali tinkamai įvertinti prisiimamų teisių ir pareigų proporcijos.

- Itališkasis esminės šalių nelygybės modelis skiriasi nuo anksčiau minėtųjų ir dėl to yra kritikuojamas italų teisės doktrinos atstovų. Italijos civiliniame kodekse²¹ teigiama, kad tais atvejais, kai sutartis sukelia nelygybę tarp šalių ir tokia padėtis susidarė dėl vienos šalies negalėjimo delsti patenkinti skubius poreikius ir kai disproporcija tarp priimtos prievolės ir gaunamos naudos skiriasi daugiau nei dvigubai nuo kitos sutarties šalies, tada numatoma galimybė nukentėjusiai šaliai nutraukti tokią sutartį. Tačiau toks sutarties nutraukimas nesukuria sandorio negaliojimo *ab initio*.

¹⁷ Plačiau 2.2.2.2.

¹⁸ Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 27. Juli 2011 (BGBl. I S. 1600) geändert worden ist // Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> [prisijungimo laikas: 2011-06-29]

¹⁹ *Angl.* Void in particular is a transaction whereby one person, with exploitation of the distressed situation, inexperience, lack of judgmental ability or grave weakness of will of another, is promised or acquires, for himself or for a third party, economic advantages whose value exceeds the value of his own performance to such a degree that, under the circumstances, there is a striking disproportion between them.

²⁰ Yildirim. A. C. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 103 // Prieiga per internetą:

https://elaw.murdoch.edu.au/archives/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf [prisijungimo laikas: 2011-06-10].

²¹ Il Codice Civile Italiano // Prieiga per internetą:

http://www.jus.unittn.it/cardozo/Obiter_Dictum/codciv/Codciv.htm [prisijungimo laikas: 2011-06-10].

Remiantis šia norma sutarties atsisakymas esant valios trūkumų nėra leidžiamas, nors ir tokia nuostata prieštarauja UNIDROIT principams.

- 1926 metais Turkija perėmė Šveicarijos civilinį ir prievolių kodeksus, todėl esminės šalių nelygybės atžvilgiu abiejų šalių normos yra identiškos. Taigi tiek Turkijoje, tiek Šveicarijoje numatoma galimybė nutraukti sutartį „jeigu nelygybė atsirado dėl stresinės situacijos ar nukentėjusios šalies neapdairumo ar patirties stokos“.²² Kaip matome, asmens nepatyrimas, nesugebėjimas adekvačiai vertinti dėl patirties stokos ar stresinės situacijos yra sąlygos pažeistų teisių gynybai, bet ne vieninteliai pagrindai.

Turkijos senajame prievolių kodekso 21 str. buvo numatytas sutarties nutraukimas esant esminei šalių nelygybei jeigu tokia nelygybė atsirado dėl stresinės situacijos, neapdairumo ar nukentėjusios šalies nepatyrimo. Šiame straipsnyje nėra nurodyta konkreti skaitinė išraiška, kuri parodytų, ar buvo esminė šalių nelygybė, tačiau teismų praktika susiklostė vienareikšmiška – perėmė paplitusį ½ arba 50 proc. skirtumą nuo tikrosios rinkos vertės. Turkijos teisėje išvelgiamas skirtumas nuo UNIDROIT principų ir esminės šalių nelygybės doktrinos Vokietijoje, nes Turkijoje subjektyvieji požymiai, tokie kaip stresinė situacija, neapdairumas ar žinių stoka yra sąlyga nukentėjusiai šaliai imtis teisės gynybos priemonių, kuri turi būti įrodoma. Turkijos – Šveicarijos modelis yra vienintelis, kuris asmens valios trūkumą kaip subjektyvųjį elementą, savo įstatymuose deklaruoja kaip būtinąją sąlygą nustatinėjant esminę šalių nelygybę. Tokiame reglamentavime galima išvelgti ir privalumų, ir trūkumų. Visų pirma, toks esminės šalių nelygybės reglamentavimo modelis, kai subjektyvusis elementas yra detalizuojamas teisės normos dispozicijoje, padaro elemento padėtį aiškesnę taikymo ir aiškinimo prasme, kita vertus, tokią įstatymo normą taikyti tampa sunkiau. Manytina, kad tokiu būdu užtikrinamas teisinis tikrumas.

Prisimenant Vokietijos prekybos kodekse įvirtintą normą apie esminės šalių nelygybės doktrinos taikymą verslo subjektams, panaši tendencija matoma ir Turkijos komerciniame kodekse, kur teigiama, kad verslininkai turi veikti išvalgiai, kitaip sakant, prisiimti riziką už savo veiksmus. Turkijoje, o taip pat ir Šveicarijoje, esminės šalių nelygybės doktrina nėra taikoma verslo subjektams. Turkijos Aukščiausiasis teismas vienoje savo byloje yra pasisakęs, kad nors bankas, kaip verslo subjektas negali sutarties atsisakymo dėl esančios esminės šalių nelygybės grįsti nepatyrimu ar neapdairumu, kaip tai reglamentuoja 21 str. Vienintelis tinkamas sutarties atsisakymo

²²Yildirim. A. C. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 103. // Prieiga per internetą: https://elaw.murdoch.edu.au/archives/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf [prisijungimo laikas: 2011-06-10].

pagrindas, kuriuo gali pasinaudoti verslo subjektai, yra stresinės situacijos panaudojimas, kai nukentėjusioji šalis priima neadekvačias sutarties sąlygas. Kita vertus, Turkijos teismai „stresinės situacijos“ sąvoką aiškina plečiamai, taip suteikdami galimybę nutraukti sutartinius santykius, grįstus neproporcingais šalių išpareigojimais, o šalys negali pasinaudoti jokių kitų įstatyme numatytu pagrindu.

Naujojo prievolių kodekso 28 str., reglamentuojantis esminę šalių nelygybę, nedaug skiriasi nuo senojo reglamentavimo, aptarto aukščiau. Iš esmės teisės norma nepasikeičia, jos taikymas taip pat. Esminės šalių nelygybės doktrina taikoma verslo subjektams tik tada, kai yra įrodomas pasinaudojimas nukentėjusios šalies stresine situacija arba neatidėliotinių poreikių tenkinimu.²³

UNIDROIT principų preambulėje rašoma „toliau nustatomos bendrosios taisyklės tarptautinėms komercinėms sutartims“, dėl to UNIDROIT principų 3.10 str., turėtų būti taikomas verslo subjektams sudarant tarptautines komercines sutartis.²⁴ Taigi čia atsiranda Turkijos nacionalinės teisės ir UNIDROIT principų prieštaravimas, kai UNIDROIT principai verslo subjektams suteikia pranašesnę poziciją lyginant su nacionaline teise. Tai aiškinama Turkijos įstatymų leidėjų noru išlaikyti komercinių santykių stabilumą. Tačiau diskusijos dėl Turkijos pozicijos esminės šalių nelygybės klausimo griežtumo ir UNIDROIT principų siekiu apsaugoti silpnesniąją šalį išlieka.

- Bendrosios teisės tradicijos šalyse esminė šalių nelygybė įsitvirtino kiek kitaip – Anglijoje teismai suformulavo nelygios derybų galios (angl. *inequality of bargaining power*) doktriną, kuri yra angliškas esminės šalių nelygybės variantas. Nelygios derybų galios doktrinos klausimu pirmą kartą Aukščiausiasis Teismas pasisakė dar 1974 m. byloje *Loyds Bank v. Bundy* byloje, kai teismas nusprendė leisti ūkininkui atsisakyti sutarties, kurioje buvo numatytos labai aukštos palūkanos už paskolą. Pagrindinis nukentėjusios šalies argumentas buvo tas, jog sutartis buvo sudaryta esant ekonominiam spaudimui, kai jo sūnus bei banko tarnautojas įtikino tėvą, seną ūkininką, sudaryti šią sutartį įkeičiant ūkį, taip padengiant sūnaus skolas. Ūkininkas neturėjo galimybės pasinaudoti nepriklausomu patarėju, nežinojo tikrosios savo sūnaus ekonominės padėties, be to, jis pasitikėjo savo sūnumi ir banko darbuotoju, kadangi jis daug metų buvo jo klientu. Anglijos teisėje šalių padėtis ir nelygybės mastas nustatomas remiantis subjektyviais kriterijais, kadangi nėra nustatyta nei vieno objektyvaus kriterijaus. Kaip jau minėta, bendrosios teisės tradicijos šalyse šiuolaikinei esminei šalių nelygybei

²³ Acar H. The new draft for the Turkish Code of Obligations: the comparative study with Unidroit principles of international commercial contracts. P. 22. // Prieiga per internetą: http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1006_60.pdf [prisijungimo laikas 2011-06-17].

²⁴ *Ibid.* P. 22.

prilygsta nelygios derybų galios doktrina, kuri yra pagrįsta „netinkamos įtakos“ (angl. *undue influence*) ir „nesąžiningumo“ (angl. *unconscionability*) doktrinomis.²⁵

Netinkama įtaka suprantama kaip kitos šalies įtikinimas, spaudimo darymas ar kitokia įtaka, kai nenaudojama jėga, tačiau tai paveikia asmenį stipriau nei patarimas, dėl kurio tos šalies valiai padaroma tokia įtaka, jog ji pasielgia taip, kaip siekia dominuojanti šalis.²⁶ Nesąžiningumo doktriną taiko teismai, kai nesąžiningas ar pernelyg apsunkinančias sutartis pripažįsta negaliojančiomis dėl procedūrinių pažeidimų sutarties sudarymo metu ar sutarties turinio trūkumų, pavyzdžiui, tokių sąlygų, kurios pažeidžia teisėtus šalių lūkesčius ar tarp šalių nustato esminę nelygybę pagal prievoles. Šios doktrinos taikymui vienodai svarbūs tiek materialiniai, tiek procedūriniai trūkumai, kurie gali būti nukentėjusios šalies gynybos pagrindu.

- JAV nesąžiningumo doktrinos įtaka sustiprėjo tik XX amžiuje, kai tapo savarankišku pagrindu nukentėjusiai šaliai atsisakyti sutarties. JAV teisinę sistemą veikė tvirtai įsivyravęs liberalizmas ir XIX-XX a. buvo pripažįstama sutarties svarbos (angl. *consideration*) doktrina, kuri pripažino nesąžiningų sutarčių vykdymą, kadangi visiškai nebuvo žiūrima į šalių sąžiningumą sutarties sudarymo metu. Padėtis visiškai pasikeitė po Antrojo Pasaulinio karo ir buvo pradėta taikyti nesąžiningumo (angl. *unconscionability*) doktrina. Ši doktrina vystėsi teismų praktikoje ir ją taikant nebuvo galima priversti kitą šalį vykdyti nesąžiningų ir vienpusiškų sutarčių. Čia priežastis sudaryti sutartį aiškinama kaip paskata šalims, kitaip priežastis, motyvas, kaina ar kita šalį skatinanti įtaka, dėl kurios šalys ir yra linkusios sudaryti sutartį, prisiimdamos įsipareigojimus bei įgydamos teises. Dar vienas postūmis šios doktrinos dažnesniam taikymui buvo Komercinio kodekso (angl. *Uniform Commercial Code*) JAV priėmimas. Šio kodekso 2.302 str. įgalino teismą atleisti nukentėjusią šalį nuo sutarties vykdymo ar pakeisti sutarties nesąžiningą sąlygą, jei sutarties sudarymo metu visa sutartis ar bent viena jos sąlyga buvo nesąžininga (angl. *unconscionable*). Dar viena ypatybė JAV teisinėje sistemoje ta, jog nedaroma skirtumo tarp komercinių ir civilinių santykių, todėl ši norma taikytina tiek komerciniams, tiek, pavyzdžiui, vartojimo santykiams. JAV taip pat paplito ir yra plačiai taikoma angliškoji netinkamos įtakos doktrina.²⁷

Kaip matyti, romėniškoji *laesio enormis* doktrina kito priklausomai nuo istorinių ir politinių aplinkybių, todėl esminės šalių nelygybės valstybių nacionaliniuose teisės aktuose

²⁵Poole, J. Textbook on Contract law. 9th edition. – New York: Oxford University Press, 2008. P. 596-621.

²⁶Black's Law Dictionary. Sixth edition. – West Publishing, St. Paul. Centennial Edition, 1991. P. 1062.

²⁷Yildirim. A. C. Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria? P. 104-105. // Prieiga per internetą:

https://elaw.murdoch.edu.au/archives/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf [prisijungimo laikas: 2011-06-10].

reglamentavimas skiriasi, nustatant skirtingą reikšmę materialiam²⁸ bei procedūriniam²⁹ elementams. Nors vis dėl to šalių teisinėse sistemose *laesio enormis* reglamentuojama skirtingai, tačiau galima išskirti bendras tendencijas, padalijant reglamentavimo modelius į keturias dideles grupes:

Lentelė 1.

Elementai		Paaškinimas ir pavyzdžiai
Materialinis	Procesinis	
√		Didžiausias (vienintelis) dėmesys skiriamas sutarties turiniui – materialiajam elementui. Pagal prasmę toks reglamentavimas atitinka romėnišką modelį.
√	√	Abiejų elementų nustatymas yra privalomas, tačiau galimos kelios išimtys, kai, pvz., dominavimo požymis yra akivaizdus, todėl užtenka nustatyti materialųjį elementą.
	√	Materialinis elementas paprastai nėra nustatinėjamas, o visas dėmesys skiriamas procedūriniam. Toks reglamentavimo modelis pasirinktas PECL, Olandijoje.
√	√	Visada nustatinėjami abu elementai, kurie savo reikšmingumu yra lygūs (Vokietijos modelis).

Esminės šalių nelygybės reglamentavimo modeliai

Taigi matome, kad valstybėse per ilgą laiką formavosi esminės šalių nelygybės doktrina, kartu padiktuodama ir taikymo sąlygas bei kitus svarbius aspektus jos turiniui. Valstybėse, kuriose tokios normos taikymas evoliucionavo, paprastai kyla mažiau neaiškumų tiek šalims, imantis savo interesų gynybos priemonių, tiek teismams, kurie taiko ir aiškina šią doktriną. Manytina, kad šalyse, neturinčiose gilesnės esminės šalių nelygybės doktrinos tradicijos tokių sunkumų atsiranda dažniau, nes harmonizavus teisę ir perkėlus tokią normą iš UNIDROIT ar PECL principų, valstybių teisės sistemose ji įsitvirtina sunkiai, sukelia daug neaiškumų, sutampa su kitais sandorių negaliojimo pagrindais, todėl šalys nėra linkusios savo reikalavimus grįsti sandorio sudarymo metu egzistavusia esmine šalių nelygybe, o ir teismai, gavę tokius procesinius dokumentus, ne visada tinkamai aiškina ir taiko atitinkamas teisės normas, taip sukeldami dar daugiau painiavos.

²⁸ Plačiau 2.2.2.1.

²⁹ Plačiau 2.2.2.2.

Lietuvoje esminės šalių nelygybės institutas atsirado priėmus naująjį CK ir perkėlus UNIDROIT principų 3.10 str. pažodžiui jį išvertus, todėl tikėtina, kad dėl anksčiau minėtų priežasčių, ši doktrina mūsų teisinėje sistemoje tik žengia pirmuosius žingsnius, kurie ne visada nukreipia tinkama linkme.

1.4. Esminė šalių nelygybė tarptautiniuose dokumentuose

Ankstesniame poskyryje aptarti esminės šalių nelygybės reglamentavimo modeliai parodo, jog kiekvienoje valstybėje ši doktrina įsitvirtino kitaip, todėl skiriasi jos suvokimas bei taikymo sąlygos. Būtent dėl šių nacionalinės teisės sukurtų barjerų, varžančių tarptautinius komercinius santykius, buvo imtasi teisės harmonizavimo siekiant juos palengvinti ir paskatinti. Plėtojantis tarptautiniams ryšiams sukurti sutarčių teisės harmonizavimo instrumentai – UNIDROIT Principai ir PECL.

1.4.1. Esminė šalių nelygybė UNIDROIT Principuose

UNIDROIT Principais siekta nustatyti subalansuotą taisyklių rinkinį, kuris taptų pagrindas tarptautiniuose komerciniuose santykiuose nepaisant valstybių kultūrinių, ekonominių ar politinių skirtumų. UNIDROIT Principai pasižymi lankstumu, kuris išlaiko jų aktualumą net ir pasikeitus ekonominėms ar technologinėms aplinkybėms. Kita vertus, jie užtikrina sąžiningumą tarptautiniuose komerciniuose santykiuose, nustatydami bendrąją pareigą šalims veikti sąžiningai ir vadovautis sąžininga dalykine praktika. Nors tiesiogiai numatyta, kad UNIDROIT Principai skirti tarptautinėms komercinėms sutartims, tačiau jų komentare nurodoma, kad nėra numatyta jokių kliūčių jais remtis nacionaliniuose sutartiniuose santykiuose.

UNIDROIT Principai nėra nei konvencija, nei standartinės sutarčių sąlygos; šie principai – tai bendrosios taisyklės, nustatančios balansą tarp konkuruojančių interesų. Kuriant UNIDROIT Principus, nors tai ir rekomendacinio pobūdžio dokumentas, buvo tikimasi, kad jie bus perkelti į nacionalines teisės sistemas, todėl buvo vengiama naudoti specifines sąvokas, kurios būdingos konkrečioms teisės sistemoms. Rezultatas toks, kad daugelis valstybių peržiūrėjo turėtus nuostatus ir inkorporavo principus į nacionalines teisės sistemas. Stebėtina tai, kad tai įvyko daug greičiau nei konvencijų atveju, kai tenka derinti tekstus ir tai užima labai daug laiko. Toks rezultatas leidžia daryti išvadą, kad UNIDROIT Principai padarė kur kas didesnę įtaką nei manytą anksčiau.

Esminė šalių nelygybė UNIDROIT Principuose reglamentuojama III skyriuje „Sandorių galiojimas“. Esminės šalių nelygybės atveju sandorio atsisakyti galima dėl asmens valios trūkumų, kai išorinis valios išreiškimas neatitinka tikrosios sandorį sudarančio subjekto valios.

UNIDROIT Principuose esminė šalių nelygybė reglamentuojama 3.10 str.:³⁰

1. Šalis gali atsisakyti sutarties ar atskiros sąlygos, jeigu sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą. Be kitų aplinkybių, šiuo atveju turi būti atsižvelgiama į tai, kad:

- a. viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kitos šalies priklausomumu, ji turi ekonominių sunkumų, neatidėliotinių poreikių, yra neapdairi, neinformuota, nepatyrusi, neturi derybų patirties,
- b. taip pat atsižvelgiama į sutarties prigimtį ir tikslą.

2. Teisę atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos šio straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais turinčios šalies prašymu teismas turi teisę atitinkamai pakeisti sutartį ar atskirą jos sąlygą, kad ji atitiktų sąžiningumo ir protingumo bei sąžiningos verslo praktikos reikalavimus.

3. Teismas gali pakeisti sutartį ar atskiras jos sąlygas ir šalies, informuotos apie sutarties atsisakymą, prašymu, jeigu ši šalis po pranešimo gavimo nedelsdama pranešė kitai šaliai ir ši sutarties dar neatsisakė. Šiuo atveju taikytinas Principų 3.13 (2) straipsnis.

Esminės šalių nelygybės reglamentavimas buvo sukėlęs daugybę diskusijų tarp UNIDROIT Principų rengėjų. Keli šio skyriaus bendraautoriai siūlė esminę šalių nelygybę apibrėžti dviejuose straipsniuose: (i) derybinės galios nelygybė (angl. *Unequal Bargaining Power*), kuriame numatoma, kad „viena šalis gali atsisakyti sutarties, kai kita šalis pasinaudojo pirmosios priklausomybe nuo antrosios, ekonominiu silpnumu arba neatidėliotinais poreikiais, neapdairumu, nežinojimu ar derybinių įgūdžių trūkumu, sudarė sutartį ir numatė tokias sutarties sąlygas, kurios stipresniajai šaliai suteikia nepagrįstai didelį pranašumą, o tuo tarpu silpnesnioji patiria nepagrįstai didelius nuostolius“³¹; (ii) esminis nesąžiningumas (angl. *Gross Unfairness*), kurio tekstas numatė, jog „viena šalis gali atsisakyti sutarties ar siekti ją pakeisti,

³⁰ UNIDROIT Principų 3.10 str. angl.:

(1) A party may avoid the contract or an individual term of it if, at the time of the conclusion of the contract, the contract or term unjustifiably gave the other party an excessive advantage. Regard is to be had, among other factors, to

(a) the fact that the other party has taken unfair advantage of the first party's dependence, economic distress or urgent needs, or of its improvidence, ignorance, inexperience or lack of bargaining skill, and

(b) the nature and purpose of the contract.

(2) Upon the request of the party entitled to avoidance, a court may adapt the contract or term in order to make it accord with reasonable commercial standards of fair dealing.

(3) A court may also adapt the contract or term upon the request of the party receiving notice of avoidance, provided that that party informs the other party of its request promptly after receiving such notice and before the other party has reasonably acted in reliance on it. The provisions of Article 3.13(2) apply accordingly.

UNIDROIT Principles of International Commercial Contract, 2004 // Prieiga per internetą:

<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf>

[prisijungimo laikas: 2011-01-19].

³¹ Bonell M. J. Policing the international commercial contract against unfairness under the Unidroit Principles. // Tulane Journal of International & Comparative Law. 1995, Nr. 3. P. 85.

*jeigu tuo metu, kai buvo sudaroma sutartis, tarp šalių įsipareigojimų egzistavo esminė nelygybė ar nesąžiningos sutarties sąlygos iš esmės pažeidė abiejų šalių pusiausvyrą*³². Kaip matyti iš šių straipsnių formuluočių, jie labai kontraversiški ir pirmasis atspindi jau anksčiau aptartą moderniąją esminės šalių nelygybės doktriną (Vokietijos pavyzdys), o antrasis - romėniškąją *laesio enormis* doktriną (apsiribojama materialinio elemento nustatymu; Prancūzijos, Italijos ir Austrijos pavyzdys), tačiau perdėtas pranašumas neapibrėžiamas matematinėmis proporcijomis. Po ilgų diskusijų ir pastangų eliminuoti trūkumus (siūlomas projektas neapėmė visų variantų, kai sutarties nuostatos yra iš esmės nesąžiningos, kiti teigė, kad per daug dėmesio sutelkta į objektą ir turinį, o tai prieštarauja trečiajam UNIDROIT skyriaus tikslui – sutarties pripažinimas negaliojančia dėl silpnesniosios šalies valios trūkumų) ir buvo pasirinktas kompromisinis variantas, kuris yra įvirtintas 3.10 str. tekste, kai reglamentuojami abu esminės šalių nelygybės elementai – tiek materialinis, kuris turi būti nustatomas visada, tiek procedūrinis, kurio nustatymui daromos išimtys, aptartos anksčiau.

Šios normos vertinimas taip pat dvejoja: kai kurie teisės doktrinos atstovai kritikuoja esminės šalių nelygybės institutą dėl prielaidos sutartinių santykių nestabilumui bei prieštaravimų tarptautinių sutartinių santykių prezumpcijoms bei principams; tuo tarpu kiti mano, kad dalis prezumpcijų yra morališkai pasenę, todėl jos turėtų būti taikomos itin atsargiai.

Esminės šalių nelygybės atveju pagal UNIDROIT Principų 3.10 str. neužtenka nustatyti vien materialinį elementą – perdėtą pranašumą, būtina atsižvelgti ir į procedūrinį – perdėtas pranašumas turi būti gautas neteisėtu būdu. Kitas svarbus aspektas – esminės nelygybės egzistavimas sutarties sudarymo metu. Jei aplinkybės pasikeičia po sutarties sudarymo, tokiu atveju turėtų būti taikomas UNIDROIT Principų 6.2.2. str., reglamentuojantis sutarties vykdymą pasikeitus aplinkybėms³³. Minėtas straipsnis atspindi CK 6.204 str.

Remiantis oficialiu UNIDROIT Principų komentaru³⁴ sąvoka „perdėtas pranašumas“ vertinama pakankamai siaurai: pranašumas turi būti toks didelis, jog šokiruotų protingą žmogų. Matematinė proporcijų komentare nepateikiama, tai paliekama padaryti nacionaliniams teismams, kurie aiškina normas nacionalinės teisės ir susiklosčiusios praktikos kontekste.

Perdėtas pranašumas turi būti įgytas neteisėtu būdu, kuris nustatomas, kai (i) stipresnė šalis pasinaudoja silpnesniosios priklausomumu, ekonominiais sunkumais ar esančiais

³² *Ibid.* P. 86.

³³ Ernst. A. Kramer. Contractual Validity According to the Unidroit Principles // European Journal of Law Reform. 1999, Nr. 1/3. P. 283.

³⁴ Vogenauer S., Kleinheisterkamp J. Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC). – New York: Oxford University Press, 2009.

neatidėliotinais poreikiais, neinformuotumu, nepatyrimu, neapdairiu veikimu ar neturėjimu derybų patirties; taip pat turi būti vertinami (ii) sutarties tikslas ir prigimtis³⁵.

Silpnesniosios šalies priklausomybė nuo stipresniosios turi atsirasti nepriklausomai nuo situacijos rinkoje, nors tai ir sukelia keblumų santykiuose su monopolijomis ar oligopolijomis, nes akivaizdu, kad silpnesnė šalis yra priklausoma nuo tokią padėtį rinkoje užimančios kitos šalies ir neturi galimybės rinktis, sudaryti sutartį su tokiu subjektu ar ne, o dėl to pranašumą įgavusi šalis gali nustatyti nesąžiningas sąlygas. Tokioje situacijoje analogiškai gali būti taikoma esminės šalių nelygybės nuostata ir silpnesnioji šalis, gindama savo pažeistus interesus, gali atsisakyti sau itin nenaudingos sutarties. Tačiau priklausomybės sąvoka negali būti naudojama situacijose, kai pranašesnė šalis, atitinkamoje rinkoje veikianti monopolijos ar oligopolijos sąlygomis, perdėtą naudą įgyja nesinaudodama silpnesnės šalies priklausomybe ir taip nulemia šiai nenaudingą poziciją palyginus su konkuruojančiais subjektais.³⁶

Šalis, siekianti atsisakyti sutarties esminės šalių nelygybės pagrindu, privalo įrodyti UNIDROIT Principų 3.10 str. numatytus pagrindus. Visa įrodymų našta tenka silpnesniajai šaliai ir nėra numatoma jokių prezumpcijų, kurios palengvintų pažeistų teisių gynimą.³⁷

1.4.2. Esminė šalių nelygybė PECL

Europos Sąjungos (toliau – ES) narės siekia bendrų politinių, ekonominių ir socialinių tikslų, tačiau visiems žinoma, kad jų teisinės sistemos turi esminių skirtumų ne tik lyginant bendrosios ir kontinentinės teisės sistemas. Siekiant išvengti sunkumų komerciniuose santykiuose, 1982 m. buvo imtasi iniciatyvos suburti akademikus ir praktikus iš visų S narių ir susisteminti PECL. Natūralu, jog PECL kūrimui didelę įtaką darė lygiagrečiai sisteminami UNIDROIT Principai, nes dalis tų pačių asmenų dalyvavo abiejų darbo grupių veikloje.

Esminės šalių nelygybės doktrina įtvirtinta PECL 4:109 str., kuris pavadintas „perdėta nauda arba nesąžiningas pranašumas“ (angl. *excessive benefit or unfair advantage*):

1. Šalis turi teisę atsisakyti sutarties, jeigu sutarties sudarymo momentu:

a) ji buvo priklausoma nuo kitos šalies arba jas siejo pasitikėjimo santykiai, arba ji turėjo ekonominių sunkumų ar neatidėliotinų poreikių, buvo neapdairi, neinformuota, nepatyrusi, arba neturėjo derybinės patirties, ir

³⁵ Ernst. A. Kramer. Contractual Validity According to the Unidroit Principles // European Journal of Law Reform. 1999, Nr. 1/3. P. 284.

³⁶ Bonell M. J. Policing the international commercial contract against unfairness under the Unidroit Principles. // Tulane Journal of International & Comparative Law. 1995, Nr. 3. P. 89.

³⁷ Vogenauer S., Kleinheisterkamp J. Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC). – New York: Oxford University Press, 2009. P. 454.

b) kita šalis žinojo arba turėjo žinoti apie tai ir atsižvelgiant į sutarties aplinkybes ir tikslą, pasinaudojo silpnesnės šalies situacija iš esmės nesąžiningu būdu ar gavo perdėtos naudos.

2. Teisę atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos turinčios šalies prašymu teismas turi teisę atitinkamai pakeisti sutartį, kad ji atitiktų tas sąlygas, jei būtų buvę laikomasi geros valios ir sąžiningos prekybos reikalavimų.

3. Panašiai, teismas gali pakeisti sutartį šalies, gavusios pranešimą apie sutarties atsisakymą dėl perdėtos naudos ar nesąžiningo pranašumo, prašymu, jeigu po pranešimo gavimo ši šalis nedelsdama apie savo prašymą teismui praneša kitai šaliai ir pastaroji sutarties dar neatsisakė.³⁸

Sutarčių teisėje nenumatyta, kad šalių abipusiai įsipareigojimai būtų lygūs savo verte, nes tokia nuostata prieštarautų nusistovėjusiai sutarčių teisės praktikai, kai pripažįstama, kad šalys laisvos apsispręsti, kokias sutartis sudaryti ir kokius įsipareigojimus prisiimti. Tačiau daugelyje šalių priimta, kad silpnesnioji šalis turi teisę atsisakyti sudarytos sutarties dėl esminės šalių nelygybės, buvusios sudarant sutartį, jei tokia nelygybė atsiranda dėl vienos šalies asmeninių trūkumų, o kita šalis tuo nesąžiningai pasinaudoja ir taip gauna itin didelę naudą. Sutarties, kai egzistuoja esminė šalių nelygybė, sudarymas, parodo silpnesniosios šalies valios trūkumą sudaryti tokią sutartį. Tai atsispindi ir PECL, nes PECL 4:109 str. yra VI PECL skyriuje, kuris skirtas sutarčių negaliojimui dėl valios trūkumų (apgaulės, suklydimo, nepagrįsto ekonominio pranašumo, grasinimo). PECL 4:109 str. įtvirtina principą, kad silpnesnioji šalis gali atsisakyti sutarties ar jos sąlygos, jei ją sudarant kita šalis įgijo perdėtą pranašumą, nesąžiningai pasinaudodama kitos šalies silpnybėmis.³⁹

Siekiant apsaugoti sutartinius santykius nuo nestabilumo ir galimo esminės šalių nelygybės naudojimo piktnaudžiavimo, kai šalis galėtų atsisakyti sutarties, net ir tais atvejais, kai

³⁸ *Angl. Article 4:109: Excessive Benefit or Unfair Advantage*

(1) A party may avoid a contract if, at the time of the conclusion of the contract:

(a) it was dependent on or had a relationship of trust with the other party, was in economic distress or had urgent needs, was improvident, ignorant, inexperienced or lacking in bargaining skill, and

(b) the other party knew or ought to have known of this and, given the circumstances and purpose of the contract, took advantage of the first party's situation in a way which was grossly unfair or took an excessive benefit.

(2) Upon the request of the party entitled to avoidance, a court may if it is appropriate adapt the contract in order to bring it into accordance with what might have been agreed had the requirements of good faith and fair dealing been followed.

(3) A court may similarly adapt the contract upon the request of a party receiving notice of avoidance for excessive benefit or unfair advantage, provided that this party informs the party who gave the notice promptly after receiving it and before that party has acted in reliance on it.

The Principles of European Contract Law (prepared by the Commission on European Contract Law) // Prieiga per internetą:

http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm

[prisijungimo laikas: 2011-01-19].

³⁹ Lando O., Beale H. Principles of European Contract Law. Parts I and II. – The Hague: Kluwer Law International, 2000. P. 261.

ši jai nenaudinga, tiksliai neįvardijusi priežasties, kodėl ji tinkamai nesirūpino savo interesais sudarant tokią sutartį ir sutiko su jos sąlygomis, PECL rengėjai, numatydami tokius atvejus, nustatė apribojimus, kada šalis gali atsisakyti sutarties – silpnesnioji šalis privalo nurodyti atitinkamą silpnybę, negebėjimą ar poreikį iš jos pusės, kurie paaiškintų nenaudingos sutarties sudarymą lėmusias aplinkybes. Tokiai aplinkybei gali būti priskiriamas faktas, kai silpnesnioji šalis turėjo pasitikėjimu grįstus santykius su kita šalimi, todėl pasikliovė jos patarimu ir tikėjo, kad toji pataria teisingai.⁴⁰ Taip pat sutarčių stabilumui išlaikyti PECL 4:109 str. numatyta, kad šis straipsnis gali būti taikomas tik tada, kai pranašesnė šalis žinojo apie silpnesnės šalies negalėjimą tinkamai įvertinti situaciją ir apginti savo interesų, todėl tais atvejais, kai pranašesnė šalis įrodo, jog apie kitos šalies silpnybes nežinojo ir nesiekė jomis pasinaudoti, tada sutarties atsisakymas PECL 4:109 str. pagrindu yra negalimas.

Minėtas PECL straipsnis taikomas tada, kai pranašesnės šalies gaunama nauda yra akivaizdžiai perdėta lyginant su įprasta kaina ar kita prievolės išraiška panašaus pobūdžio sutartyse. Tokia aplinkybė, kai pasiūlos didėjimas lemia prekių ir paslaugų kainų augimą, nesuteikia pagrindo taikyti PECL 4:109 str., net jei toks prekių ir paslaugų kainų augimas leidžia kitai šaliai užsidirbti nepagrįstai didelį pelną. Pavyzdžiui, braškių kaina rinkoje ženkliai išaugo sumažėjus jų pasiūlai dėl užklupusios šalnos; ūkininkas A perka braškes iš B daug aukštesne kaina, tačiau tokiu atveju ūkininkas A negali atsisakyti sutarties, remdamasis PECL 4:109 str. net tada, jei pateiktų įrodymus, jog B braškes įsigijo prieš šalną daug žemesne kaina palyginus su pardavimo kaina po šalnos. Tačiau tais atvejais, kai pranašumą šalis įgijo dėl kitos šalies nežinojimo arba būtinybės, minėtas PECL straipsnis turėtų būti taikomas. Pavyzdžiui, asmuo X, neturintis jokios verslo patirties ar pakankamo išsilavinimo, paveldi turto; su juo susisiečia asmuo Y su pasiūlymu nupirkti paveldėtą turtą už daug mažesnę kainą nei turtas yra iš tikrųjų vertas bei patikina X, jog šis paveldėta turtą turi parduoti kuo greičiau, antraip jis prarasiąs šią galimybę; asmuo X imasi skubių veiksmų ir dėl laiko stokos nepasitaręs su kitais asmenimis parduoda savo turtą. Tokiu atveju, asmens X, kaip silpnesnės šalies interesai gali būti apginti esminės šalių nelygybės normos pagrindu. Arba, pavyzdžiui, atostogų metu užsienyje šeima patenka į automobilio avariją, kurios metu sunkiai sužeidžiamas vienas šeimos narys ir jam reikia skubios medikų pagalbos; sužeistąjį privaloma kuo skubiau nugabenti į ligoninę ir asmuo A, važiuojęs pro šalį, sutinka padėti už penkis kartus didesnę atlygį nei įprasta. Net ir sutikus su šiomis sąlygomis, sutarties galima atsisakyti dėl sudarymo metu egzistavusios esminės šalių nelygybės.⁴¹

⁴⁰ *Ibid.* P. 261 – 262.

⁴¹ *Ibid.*, P. 262.

Esminė šalių nelygė gali pasireikšti ne tik pinigine verte, jei perdėtas pranašumas yra įgyjamas kitais budais. Pavyzdžiui, sutartis gali būti nesąžininga tais atvejais, kai kita šalis negali sau leisti sudaryti tokios sutarties dėl kažkokių aplinkybių, nors ir sutarties kaina atitinka rinkos tendencijas. Tokią situaciją iliustruoja pavyzdys: varginai gyvenanti daugiavaikė našlė sulaukia kaimyno pasiūlymo parduoti jam savo namą ir šis patikina, kad ji galės nusipirkti kitą namą kaimynystėje. Pasiūlyta kaina atitinka rinkos kainą, tačiau kaimynas netinkamai informuoja našlę apie galimybę nusipirkti kitą namą netoliese.⁴² Šioje situacijoje nors ir kaina atitinka vyraujančias tendencijas, tačiau viena šalis nesąžiningai panaudoja savo pranašumą kitos atžvilgiu, todėl silpnesnioji šalis negali tinkamai įvertinti situacijos ir sudaro sau nenaudingą sutartį.

Civilinių santykių išsaugojimas labai svarbus užtikrinant jų stabilumą, todėl net ir silpnesnioji šalis, sudariusi sutartį jai nepalankiomis sąlygomis, turi galimybę išsaugoti sutartį ir ją toliau vykdyti, tiesa, pakeitus nesąžiningas sąlygas ir atkūrus santykių harmoningumą. Tokią galimybę numato PECL 4:109 str. 2 d.: *silpnesnioji šalis turi teisę kreiptis į teismą ir prašyti pakeisti sudarytos sutarties nuostatas, kurios sąlygoja esminę šalių nelygę santykiuose*. Teismas, įsitikinęs, kad tokių nuostatų pakeitimas atkurs šalių lygę ir kad tai yra tinkamas silpnesniosios šalies pažeistų teisių gynimo būdas, turi teisę tokias nuostatas pakeisti. Be to, būtų nesąžininga, jei pranašesnė šalis galėtų išvengti sutarties vykdymo nustačius, kad sudarant sutartį ji nesąžiningu būdu pasinaudojo savo pranašumu kitos šalies atžvilgiu. Todėl sutarties sąlygų keitimas teismo tvarka padeda užtikrinti abiejų šalių teisėtus interesus.

Lyginant esminės šalių nelygės reglamentavimą UNIDROIT Principuose ir PECL, matyti, kad PECL 4:109 str. numatomi du alternatyvūs silpnesniosios šalies interesų gynimo pagrindai: (i) pranašesnė šalis turi nesąžiningai pasinaudoti kitos šalies silpnumu ar (ii) gauti perdėtą pranašumą. Matyti, kad UNIDROIT Principų taikymas siauresnis, todėl silpnesnioji šalis, negalinti remtis UNIDROIT Principų 3.10 str. dėl perdėto pranašumo kriterijaus nebuvimo, gali remtis PECL 4:109 str. ir bandyti įrodyti tos naudos įgavimo nesąžiningą būdą. Taigi UNIDROIT Principuose numatyta, kad tam tikrais atvejais gali būti sutarties atsisakoma įrodžius tik materialų pagrindą – perdėtą pranašumą, tuo tarpu PECL atveju stipresnioji šalis turėjo pasinaudoti silpnesniosios trūkumais.⁴³ Kitaip tariant, PECL įtvirtina kvalifikuotą *laesio enormis* sampratą.

⁴² *Ibid.*, P. 262 – 263.

⁴³ Beale H., Hartkamp A. Cases, Materials and Text on Contract Law. – Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2002. P. 484.

2. ESMINĖ ŠALIŲ NELYGYBĖ LIETUVOS TEISĖS SISTEMOJE

Valstybių ekonominių ir politinių saitų stiprėjimas Europoje XX amžiaus antroje pusėje sąlygojo teisinių sistemų unifikaciją bei skatino teisės modernizavimą. Šie procesai visų pirma prasidėjo Vakarų Europoje, o vėliau pasiekė ir Rytų Europos dalį. Lietuvos teisės sistemos pokyčiai prasidėjo 1990 metais reformuojant iki tol egzistavusią teisinę sistemą – inkorporuotos ir pritaikytos modernios teisės nuostatos, kurios jau buvo išplėtos vakaruose.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Aukščiausioji Taryba išleido rezoliuciją ir suformavo darbo grupę, kuri turėjo parengti naująjį CK. Toks sprendimas buvo būtinas siekiant užtikrinti stabilų ekonominių santykių plėtrą ir tinkamą rinkos mechanizmų funkcionavimą.

Lietuvos sutarčių teisė reformuota labai palankiu metu – 1994 m. išleisti UNIDROIT Principai, o 1998 m. PECL. Nebejotinai naujojo CK rengėjai reformą modeliavo vadovaudamiesi šiais geraisiais pavyzdžiais, todėl bendroji Lietuvos sutarčių teisė apibūdinama kaip tiesiogiai inkorporavusi UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principus.⁴⁴ Valstybė, rengdamasi reformuoti teisės sistemą, turėtų atlikti gilią analizę, apibrėžiančią pažangiausias tendencijas ir geriausius tarptautinius pavyzdžius, kuriais būtų galima vadovautis kuriant naujas normas. UNIDROIT Principų ir PECL rengėjai sukūrė tokį produktą, kuris pasitarnavo daugelio šalių reformoms. Lietuvos atveju parengti tokią studiją būtų buvę ypatingai sudėtinga, o ir tai būtų užtrukę dešimtmečius, todėl šie principai turėjo neįkainojamą vertę naujojo CK rengimui. Reformos rezultatas toks, kad Lietuvos naujasis CK laikomas itin moderniu ir atitinkančiu tarptautines tendencijas.

2.1 Santykis su sutarčių teisės principais

Profesorius habil. dr. A. Vaišvila rašo⁴⁵, „jeigu teisės esmę sudaro leidimų ir paliepiamų įvairovė, tai pereinant prie praktinio jos įgyvendinimo kyla poreikis konkretinti šią abstrakciją – išskaidyti ją į atskiras pagrindines idėjas, vertybines orientacijas, kuriomis teisės samprata galėtų prisitaikyti prie reguliuojamų santykių įvairovės, pasirinkti, kuria savo dalimi veikti (humanizuoti) konkretų socialinį santykį. Šias bendrojo pobūdžio idėjas, konkretinančias teisės sampratą, ir vadiname teisės principais (lot. *principum* – pradžia, pagrindas, elementas)“.

Konstitucija, kaip aukščiausia teisinę galią turintis dokumentas, įtvirtina pagrindines teises, laisves bei principus, tada kiekviena teisės šaka, reglamentuodama jai priskiriamus santykius,

⁴⁴V. Mikelėnas. Aiškinamasis raštas dėl Civilinio kodekso Šeštosios knygos // Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=100914&p_query=&p_tr2= [prisijungimo laikas: 2012-02-22].

⁴⁵Vaišvila, A. Teisės teorija. Trečiasis leidimas. – Vilnius: Justitia, 2009. P. 140.

tuos principus plėtoja taip sukurdama konkrečiai teisės šakai būdingą principų sistemą. Šiems teisės šakos principams negali prieštarauti jokie teisės aktai ar normos – jie turi viršenybę, todėl būtina aptarti esminės šalių nelygybės doktrinos santykį su kai kuriais civilinės teisės principais, dėl kurių kartais kyla diskusijų, ar esminės šalių nelygybės normos taikymas jiems neprieštarauja.

2.1.1 Esminės šalių nelygybės santykis su sutarčių privalomumo principu (lot. *pacta sunt servanda*)

CK 6.189 str. nurodo, kad teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią; sutartis įpareigoja atlikti ne tik tai, kas tiesiogiai joje numatyta, bet ir visa tai, ką lemia sutarties esmė arba įstatymai. Taigi šalys privalo laikytis sutarties sąlygų, jas tinkamai vykdyti, taip pat laikytis imperatyviųjų teisės normų, nors jos ir nebūtų įtrauktos į sutartį.⁴⁶ Tačiau kaip matysime, kiekvienas principas turi kai kurių išimčių, viena jų – sutarties negaliojimas esminės šalių nelygybės atveju. Būtų neteisinga versti nukentėjusią šalį laikyti sutarties, kurią ji sudarė esant valios trūkumui, kai stipresnioji šalis nesąžiningu būdu įgijo perdėtą pranašumą, o silpnesnioji patyrė didžiulius nuostolius. Tokiu būdu sudaryta sutartis nėra teisėta, todėl reikalavimas laikytis tokios sutarties neatitinka protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principų, kuriais turi būti vadovaujama visuose šalių santykiuose.

2.1.2 Esminės šalių nelygybės santykis su sutarčių laisvės principu

Sutarčių laisvės principas laikomas svarbiausiu sutarčių teisės principu, kuris išplaukia iš Konstitucijos 46 str., nustatančiu teisinius pagrindus rinkos ekonomikai egzistuoti. Jis įtvirtintas CK 6.156 str. ir nustato, kad civilinių teisinių santykių subjektai patys sprendžia, ar sudaryti konkrečią sutartį. Sutartis yra ją sudarančių asmenų valios išraiška, jų suderinta valia, o kiekviena sutarties šalis, turėdama sutartinių santykių, privalo elgtis sąžiningai.⁴⁷ Sutarčių laisvės principas civiliniuose santykiuose gali pasireikšti šiais aspektais: (i) laisve sudaryto sutartį; (ii) laisve atsisakyti sudaryti sutartį; (iii) laisve nustatyti sutarties turinį (išskyrus imperatyvias normas), taip pat (iv) laisve sudaryti sutartis, kurių įstatymas nenumato, jei tokia sutartis neprieštarauja teisei, viešajai tvarkai ir gerai moralei.⁴⁸ Tačiau šiuolaikinėje teisėje visuotinai

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario mėn. 2 d. nutartis c. b. *UAB „Tele2“ v. UAB „Vortumas“* Nr. 3K-3-24/2009, kat. 42.2; 42.9; 90; 121.21.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir gyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262. 6.158 str. 1 d.

⁴⁸ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2009. P. 110.

prižaištama, kad šalių autonomija ir sutarčių laisvė nėra absoliuti ir įstatymai numato šio principo ribojimą, kuris būtinas teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų sutartiniuose santykiuose užtikrinimui, pavyzdžiui, viešųjų sutarčių atveju, kai gyvybiškai svarbių prekių ar paslaugų tiekėjas ar teikėjas negali atsisakyti sudaryti tokios sutarties monopolijos sąlygomis, arba, pavyzdžiui, negalima sudaryti sutarčių, prieštaraujančių moralei, viešajai tvarkai ir pan. Taip pažymėtina, kad ne tik imperatyvios teisės normos numato šio principo ribojimą, tačiau ir visuomenėje nusistovėję sąžiningumo bei moralės principai. Dėl sutarčių laisvės principo ribojimo ne kartą pasisakė ir LAT, nurodydamas, kad šis principas gali būti ribojamas, kai reikia apsaugoti žmonių teises ir laisves, visuomenės ir valstybės interesus.

CK 6.156 str. 1 d. nustatyta, kad šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises bei pareigas, taip pat sudaryti ir šio kodekso nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštarauja įstatymams.⁴⁹ Esminės šalių nelygybės atveju šis principas yra pažeidžiamas, kadangi silpnesnioji šalis sudaro sutartį tik dėl stipresniosios įtakos, kai ši veikia nesąžiningu būdu ir pasinaudoja silpnesniosios šalies priklausomumu, ekonominiais sunkumais, neatidėliotinais poreikiais, ekonominiu silpnumu, neinformuotumu, nepatyrimu, neapdairumu, derybinės patirties stoka. Naudojantis minėtomis silpnybėmis nukentėjusi šalis sudaro sandorį su valios trūkumais, o tai reiškia, kad ji objektyviai nepasirinko su kuo ir kokią sutartį sudaryti. Taigi analizuojant sutarties laisvės principą reglamentuojančias teisės normas akivaizdu, kad šis principas nėra absoliutus.

2.1.3 Esminės šalių nelygybės santykis su *favor contractus* principu

Favor contractus arba kitaip palankumo sutarčiai principas⁵⁰ pirmą kartą paminėtas 1987 m. M. Bonell veikale „Commentary on the International Sales Law“, kuriame komentuojama 1980 m. Jungtinių Tautų Vienos konvencija⁵¹ ir išsakoma mintis, kad visais atvejais, kai tik įmanoma, turi būti siekiama išsaugoti sutartį, o ne ją nutraukti ar panaikinti. Šiuo principu siekiama, kad būtų kuo mažiau atvejų, kai sutarties egzistavimas ar galiojimas būtų kvestionuojamas, arba kai ji būtų nutraukiama prieš sutartyje nustatytą terminą ar nepilnai ją įvykdžius.⁵²

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio mėn. 16 d. nutartis c. b. UAB „Acumen“ v. UAB „Serneta“ Nr. 3K-3-521/2006, kat. 42.8; 42.9; 42.11.1; 42.11.3; 42.11.4.N.N.

⁵⁰ Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008. P. 110.

⁵¹ Jungtinių Tautų konvencija "Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių" // Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283.

⁵² Bonell M. J. The Unidroit Principles of International Commercial Contracts: Why? What? How? // Tulane Law Review. 1995, Nr. 69. P. 1131.

Dr. S. Drazdauskas savo disertacijoje⁵³ išskiria tokius principo elementus: (i) sutarties sudarymo institutas, kur *favor contractus* reikalauja kiek įmanoma gerbti šalių valią dėl sutarties sudarymo ir vengti atvejų, kai šalims sutartį sudaryti kliudytų formalūs ar neesminiai dalykai; (ii) sutarties negaliojimo institutas, kur siekiama kiek įmanoma apriboti galimybę neigti sudarytos sutarties galiojimą, kai vienai sutarties šaliai tai tampa naudinga; (iii) sutarties vykdymo institutas, kur siekiama sutarties išsaugojimo nepaisant sunkumų, galinčių kilti dėl pasikeitusių aplinkybių ar dėl vienos šalies įvykdyto pažeidimo.

LAT praktikoje konstatuojama, jog sandorių negaliojimo institutu siekiama ne tik užtikrinti civilinių teisinių santykių teisėtumą, bet ir tuo pačiu saugoti civilinių teisinių santykių stabilumą. Taip pat numatoma, jog „sandoris yra saugotina vertybė, jo negaliojimas griaua turtinius santykius ir taip sukelia žalą, todėl jei yra galimybė išsaugoti sandorį – jis paliekamas galioti, nors ir turi tam tikrų trūkumų“.⁵⁴

Esminės šalių nelygybės atveju nukentėjusi šalis turi dvi galimybes apginti pažeistus interesus: (i) teismo tvarka siekti nesąžiningų sutarties sąlygų pakeitimo; (ii) atsisakyti sutarties apie tai informuodama kitą sutarties šalį. Šios dvi alternatyvos užtikrina, kad tais atvejais, kai sutarties atsisakymas susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms būtų naudojamas tik išskirtiniais atvejais, kai sutarties sąlygų keitimas nebūtų pakankamas atstatyti sutarties šalių interesų balansą.

2.1.4 Esminės šalių nelygybės santykis su verslininkų veikimo sava rizika principu

Pastebėtina, kad teisės aktai nenustato bendro verslininko sąvokos apibrėžimo, tačiau apibendrintai galima teikti, kad verslininku laikomas tiek fizinis, tiek juridinis asmuo, kuris užsiima verslo ar profesine veikla. Verslininko sąvoka savarankiškai aiškinama ES dokumentuose, tiesa, vartojimo santykių kontekste, ir verslininkas įvardijamas kaip tiekėjas, pardavėjas, prekiautojas, prekybininkas, kelionės organizatorius, kreditorius. Pavyzdžiui, „tiekėjas“ – tai bet koks fizinis arba juridinis asmuo, kurio veikla dėl sutarčių, kurioms taikoma ši direktyva, yra susijusi su jo komercine ar profesine veikla⁵⁵; „gamintojas“ apibrėžiamas, kaip:

i) Bendrijoje įsisteigęs gaminių gamintojas arba kitas asmuo, kuris prisistato kaip gamintojas prie

⁵³Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008. P. 110 – 111.

⁵⁴ Lietuvos teisinėje sistemoje sandorių negaliojimo instituto paskirtį tiksliai atskleista Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. rugsėjo mėn. 28 d. nutartyje c. b. A. V. v. UAB „Kvietenė“ Nr. 3K-3-428, kat. 21.4.2.6.

⁵⁵ Europos Parlamento ir Tarybos 1997 m. gegužės 20 d. direktyva Nr. 97/7/EB „Dėl vartotojų apsaugos, susijusios su nuotolinės prekybos sutartimis“ // Oficialusis leidinys. 1997, Nr. L 144. 2 str. 3 d.

gaminio užrašydamas savo pavardę/pavadinimą, prekės ženklą ar kitą skiriamąjį ženklą, arba asmuo, kuris gaminį perdirba; ii) gamintojo atstovas, kai gamintojas nėra įsisteigęs Bendrijoje, arba, jei Bendrijoje įsisteigusio atstovo nėra, – gaminio importuotojas; iii) kiti tiekimo grandinės profesionalai, jei jų veikla gali daryti poveikį gaminio saugos ypatybėms⁵⁶; „platintojas“ – kiekvienas tiekimo grandinės profesionalas, kurio veikla neturi poveikio gaminio saugos ypatybėms.

Nacionalinėje teisėje verslas suprantamas kaip juridinio ar fizinio asmens veikla, (i) kuriai naudojami ekonominiai ištekliai, (ii) kuria siekiama gauti pajamų bei pelno ir (iii) už kurią šis asmuo atsako savo turtu⁵⁷. Verslininko, kaip fizinio asmens, samprata įtvirtinta CK 2.4 str. 2 d. nustatant, kad verslininkas – tai fizinis asmuo, kuris įstatymų nustatyta tvarka verčiasi ūkine-komercine veikla. Pažymėtina, kad kai kuriose CK normose verslininko sąvoka vartojama kaip juridinio asmens ar įmonės sąvokos analogas, pavyzdžiui, CK 6.161 str. 1 d. numatoma, kad viešąja sutartimi laikoma sutartis, kurią sudaro juridinis asmuo (verslininkas), teikiantis paslaugas ar parduodantis prekes visiems, kas tik kreipiasi (transporto, ryšių, elektros, šilumos, dujų, vandentiekio ir kt. organizacijos), arba CK 6.185 str. 3 d. reglamentuoja atvejus, kai abi sutarties šalys ir įmonės (verslininkai), laikoma, su standartinėmis sutarčių sąlygomis supažindinta tinkamai, jei atitinka šiame straipsnyje numatytus reikalavimus.

Apibendrintai verslininku laikomas fizinis ar juridinis asmuo, kuris (i) užsiima verslu, (ii) veikia savarankiškai, savo rizika, savo vardu ir (iii) naudoja savo santaupas, pinigus ar kapitalą. Būtent veikimo savo rizika doktrina yra pagrindas teigti, jog verslininkams taikomi griežtesni reikalavimai priisiimant teises ir pareigas bei aukštesni atsakomybės standartai, nes preziumuojama, kad jie veikia kaip profesionalai. Tos pačios nuomonės laikosi ir LAT. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-1123, teisėjų kolegija pasisakė, jog „ieškovas yra įmonė, kuri užsiima ūkine-komercine veikla ir kurios tikslas – pelno siekimas, todėl ieškovas veikia savo rizika ir jam taikomi griežtesni reikalavimai dėl savo teisių ir pareigų žinojimo, taip pat griežtesni atsakomybės už savo veiklą standartai“⁵⁸ ir kt. Tačiau LAT taip pat numato veikimo sava rizika principo išimčių, kurias grindžia teisėtų lūkesčių principu: „kiekviena iš sutarties šalių, sudarydama rizikos sutartį, kurios kainą diktuoja užsienio valiutos ir nacionalinės valiutos santykio pokytis, gali proporcingai tikėtis susiklosčius palankiam valiutų vertės santykiui turėti daugiau naudos iš sutarties būtent kontrahento sąskaita. Sutartinių santykių teisėti lūkesčiai, kylantys iš šalių sutartinių įsipareigojimų vykdymo bei pagrįsti šalių teisėtais interesais, yra

⁵⁶ Europos Parlamento ir Tarybos 2001 m. gruodžio 3 d. direktyva Nr. 2001/95/EB „Dėl bendros gaminių saugos“ // Oficialusis leidinys. 2002, Nr. L 011. 2 str. e, f d.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 52-1672. 2 str. 4 d.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio mėn. 2 d. nutartis c. b. LAB „Tauro“ bankas v. AB „Vilniaus vingis“ Nr. 3K-3-1123, kat. 18.2; 18.3; 2.7; 4.3.

esmine tvarka pripažįstami ir ginami⁵⁹, todėl kaip matyti iš šios nutarties, LAT pateisina veikimo savo rizika principo išimtis, kai tai būtina kitų principų apsaugai. Taigi kaip ir anksčiau minėti principai, veikimo savo rizika principas nėra absoliutus, todėl išskirtiniais atvejais gali būti daromos išimtys.

2.2 Reglamentavimas CK ir taikymas

Kaip ir minėta, esminė šalių nelygybė Lietuvos teisės sistemoje atsirado palyginti neseniai – ši doktrina pradėta reglamentuoti naujajame CK sutarčių pabaigos skyriuje 6.228 str.:

1. Šalis gali atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos, jeigu sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą. Be kitų aplinkybių, šiais atvejais turi būti atsižvelgiama ir į tai, jog viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso, turi ekonominių sunkumų, neatidėliotinių poreikių, yra ekonomiškai silpna, neinformuota, nepatyrusi, veikia neapdairiai, neturi derybų patirties, taip pat atsižvelgiant į sutarties prigimtį ir tikslą.

2. Teisę atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos šio straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais turinčios šalies prašymu teismas turi teisę išnagrinėti sutartį ar atskirą jos sąlygą ir jas atitinkamai pakeisti, kad sutartis ar atskira jos sąlyga atitiktų sąžiningumo ir protingus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus.

3. Teismas gali pakeisti sutartį ar atskiras jos sąlygas ir šalies, gavusios pranešimą apie sutarties atsisakymą, prašymu, jeigu ši šalis po pranešimo gavimo nedelsdama apie savo prašymą teismui pranešė kitai šaliai ir pastaroji sutarties dar neatsisakė.

Šio straipsnio tikslas – užtikrinti sutarties šalių interesų pusiausvyrą, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų laikymąsi.⁶⁰

Kaip matyti, 6.228 str. tekstas beveik pažodžiui atitinka UNIDROIT Principų 3.10 str. (angl. *gross disparity*) ir PECL 4:10 str. (angl. *excessive benefit or unfair advantage*) formuluotes, kuriomis reglamentuojama esminė šalių nelygybė. Toks pažodinis teisės normų vertimas ir perkėlimas į nacionalinę teisės sistemą dažnai sukelia keblumų, visų pirma dėl vertimo tikslumo ir sąvokų atitikimo santykių reglamentavime, o antra, dėl taikymo praktikos nebuvimo, kas sukelia neaiškumą ne tik taikant normą, bet ir suvokiant jos prasmę. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad minėtuose tarptautiniuose dokumentuose esminė šalių nelygybė

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo mėn. 15 d. nutartis c. b. UAB "Sauliuta" v. AB "Lytagra" Nr. 3K-3-813, kat. 31.4.

⁶⁰ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 304.

reglamentuojama sutarčių negaliojimo skyriuje bei priskiriama prie sutarčių negaliojimo (angl. *avoidance*).

Kaip minėta anksčiau, Europos sutarčių teisės terminologiniai skirtumai įneša neaiškumo taikant atitinkamas normas. PECL IV skyriuje reglamentuojami sutarčių, sudarytų esant valios trūkumams (suklydimo, apgaulės, grasinimo, nepagrįsto ekonominio pranašumo) nuginkijimui. Tais atvejais, kai Lietuvos teisėje vartojamas terminas „nuginčyti sandorį“, PECL redakcijoje vartojamas terminas *to avoid a contract* <...>. ⁶¹ Taigi, manytina, kad terminas *to avoid a contract* turi būti aiškinamas jam suteikiant tokią reikšmę, kokia pagal nacionalinę teisę suteikiama terminui „nuginčyti“. ⁶² Pagal PECL ir UNIDROIT, sandoriai gali būti nuginkijami teismo tvarka ir nesikreipiant į jį, tačiau remiantis PECL 4:112 str. šalis, atsisakanti sutarties, turi pareigą apie tai pranešti kitai šaliai. Komentuojant šias PECL normas „pabrėžiama, kad tam, jog sutartis būtų nuginkijta, nėra būtina kreiptis į teismą, pakanka, kad kita sandorio šalis gautų pranešimą apie tokį nuginkijimą“. ⁶³ Analogiškos pozicijos laikomasi ir UNIDROIT Principų 3.14 str., kuriame įtvirtinta šalies, kuri atsisako sutarties, pareiga informuoti kitą šalį.

Anot doc. dr. A. Dambrauskaitės ⁶⁴, šiame kontekste CK 6.228 str. vartojamas terminas „atsisakyti sutarties“ į Lietuvos teisę pateko dėl netikslaus angliško termino *to avoid* vertimo į lietuvių kalbą, sutarčių negaliojimo pagrindui suteikus sutarties atsisakymo reikšmę. Tokia įstatymų leidėjo pozicija kritikuotina ir dėl to, kad CK 6.228 str. išvadintos aplinkybės „nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą, <...>, viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso, turi ekonominių sunkumų, neatidėliotinių poreikių, yra ekonomiškai silpna, neinformuota, nepatyrusi“ persidengia su CK 1.91 str. išvadintomis aplinkybėmis, sudarančiomis pagrindą sutartį pripažinti negaliojančia dėl susidėjusių sunkių aplinkybių, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, kuris savo ruožtu gali pasireikšti grasinimais panaudoti „ekonominio spaudimo priemones ekonomiškai silpnesnę ar iš esmės ekonomiškai priklausomą sandorio šalį priversti, kad ji sudarytų jai ypač ekonomiškai nenaudingą sandorį“. ⁶⁵

2.2.1 Esminės šalių nelygybės vieta CK teisinio reglamentavimo sistemoje

Pagal CK 1.63 str. 1 d. sandoriai – tai sąmoningi, laisva valia atliekami asmenų veiksmai, kuriais siekiama teisinio rezultato, t. y. jais siekiama sukurti, pakeisti ar panaikinti

⁶¹ Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. – Vilnius: Justitia, 2009. P. 95.

⁶² Ten pat

⁶³ Lando O., Beale H. Principles of European Contract Law. Parts I and II. – The Hague: Kluwer Law International, 2000. P. 261.

⁶⁴ Dambrauskaitė A. Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės. – Vilnius: Justitia, 2009. P. 95.

⁶⁵ Ten pat

civilines teises ir pareigas. CK 6.154 str. 1 d. reglamentuojami santykiai, kai sutartimi vienas ar keli asmenys susitaria sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius, kai vienas ar keli asmenys įsipareigoja kitam asmeniui ar asmenims atlikti tam tikrus veiksmus, o pastarieji įgyja reikalavimo teisę. Šiuolaikinėje civilinėje teisėje pripažįstama, kad civilinių santykių dalyviai, sudarydami sutartis, yra lygūs ir laisvi sukurti civilines teises ir pareigas, t. y. sutarties šalys turi teisę savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises bei pareigas⁶⁶. Sandorių negaliojimo instituto paskirtis – siekti, kad civiliniuose santykiuose būtų užtikrintas teisėtumas. Įstatymo nustatyti sandorių negaliojimo pagrindai suponuoja, kad sandoriai ir jų pagrindu susiklostę civiliniai teisiniai santykiai būtų stabilūs, būtų apgintos civilinių teisių subjektų teisės, įgytos šių sandorių pagrindu. Taigi kita sandorių negaliojimo instituto paskirtis saistoma civilinių teisių santykių stabilumo, įgytų teisių ilgaamžiškumo ir jų gerbimo.⁶⁷

Esminė šalių nelygybė reglamentuojama CK VI knygos Prievolių teisė II dalyje sutarčių teisė XVIII skyriuje sutarčių pabaiga, tuo tarpu sandorių negaliojimo pagrindai aptariami I knygos IV skyriuje negaliojantys sandoriai. Norint atskleisti esminės šalių nelygybės reglamentavimo esmę Lietuvoje, būtina išanalizuoti CK 6.228 str. santykį su CK I knygos sandorių negaliojimo pagrindais, taikymo pagrindus ir pasekmes.

2.2.2 CK 6.228 str. taikymo pagrindai

Norint taikyti CK 6.228 str., būtina nustatyti materialinį „*perdėto pranašumo*“ ir procedūrinį „*nesąžiningą pasinaudojimą tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso, turi ekonominių sunkumų, neatidėliotinų poreikių, yra ekonomiškai silpna, neinformuota, nepatyrusi, veikia neapdairiai, neturi derybų patirties*“ elementus.

2.2.2.1 Materialinis esminės šalių nelygybės elementas

Materialinis esminės šalių nelygybės elementas „perdėtas pranašumas“ istoriškai susiformavo pirmasis – tai matyti iš anksčiau⁶⁸ aptartos romėniškosios *laesio enormis* doktrinos. Vėlyvojoje romėnų doktrinoje, kai esminė šalių nelygybė buvo taikyta tik pardavėjo atžvilgiu, šis materialinis elementas buvo apibrėžiamas aiškia matematine proporcija, jog perdėtas pranašumas įgyjamas tuo atveju, kai pardavėjas už parduodamą daiktą gauna mažiau nei pusę tikrosios jo vertės. Vėliau normos taikymas praplėstas ir ja remiantis sandorio atsisakyti galėjo ir

⁶⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir gyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262. 6.156 str. 1 d.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 27 d. nutartis c.b. J. S. v. S. K., V. L., S. L., S. L., M. A., Nr. 3K-3-531/2009, kat. 21.4.2.6; 21.4.2.7; 22.3; 45.6; 63.1 (S).

⁶⁸ Plačiau 1.1.

pirkėjas, kuriam plačiausiai buvo taikomas geometrinis metodas⁶⁹, kai pirkėjas sumoka pardavėjui sumą, lygią daikto dvigubai tikrajai vertei.

Kaip jau minėta, Lietuvos CK nenumato jokių matematinių išraiškų nustatyti, ar buvo įgytas perdėtas pranašumas, todėl kiekvienu atveju situaciją teismas vertina individualiai. Kaina ar kitokiu būdu išreikštų sutartinių prievolių apsikėitimas tampa atskaitos tašku nustatant, ar egzistavo šalių nelygybė ir ar ji buvo esminė, tačiau bet kuriuo atveju šalys yra visiškai laisvos sudaryti sandorius net jei jų numatomos prievolės nėra lygiavertės ir vienos šalies prievolės įvykdymas kur kas didesnis palyginus su kitos gaunama nauda. Lietuvoje tais atvejais, kai nekilnojamas turtas yra parduodamas žemesne nei jo rinkos vertė, pripažįstamas kaip sutarties laisvės principo įgyvendinimas ir jei šalys veikė laisva valia, nėra pagrindo tokį sandorį ginčyti. Tą konstatavo ir LAT civilėje byloje⁷⁰, kurioje ieškovė pardavė atsakovui nekilnojamojo turto už 2 litus (kiekvieną sutarties dalyką po 1 litą), nors to turto rinkos vertė ir buvo gerokai didesnė, teismas pasisakė, kad „įstatyme nenustatyta draudimo parduoti nekilnojamąjį daiktą už žemesnę negu rinkos arba net ir 1 Lt kainą, taip pat nėra nuostatų, kurios įpareigotų šalis laikytis tam tikrų kainos nustatymo kriterijų“. Taip pat teismas pažymėjo, kad jeigu ginčo sutartyse nurodyta kaina neatitiko tikrosios šalių valios, tada būtų tinkamas pagrindas ginčyti šias sutartis dėl jų šalių valios, bet ne šių sutarčių turinio trūkumų.

Turto vertė ir kaina nėra tapatūs dalykai. Verte laikytina prekių (paslaugų) ar kito turto arba verslo naudingumo tam tikru metu matas, nustatytas pagal atitinkamą metodą.⁷¹ Kaina – pinigų suma, kuri yra paprašyta, pasiūlyta ar sumokėta už prekes (paslaugas) ar kitą turtą.⁷² Taigi konkrečių prekių, paslaugų ar kito turto kainą patvirtina pirkėjas, sutinkantis mokėti už mainais gaunamą daiktą atitinkamą sumą pinigų. Tuo tarpu rinkos vertė – apskaičiuota pinigų suma, už kurią galėtų būti parduotas turtas vertinimo dieną, sudarius tiesioginį komercinį sandorį tarp norinčių turtą parduoti ir jį pirkti asmenų po šio turto tinkamo pateikimo į rinką, jeigu abi

⁶⁹ Renkantis matematinį metodą kaip pagrindą nustatyti, ar konkrečiu atveju egzistavo esminė šalių nelygybė, buvo analizuojami du metodai – aritmetinis ir geometrinis. Tarkime tikroji parduodamo daikto vertė yra 100. Aritmetinio metodo atveju pardavėjas gali atsisakyti tokios sutarties, jei už parduotą daiktą jis gauna 49 ar mažiau; pirkėjas gali atsisakyti sutarties dėl esminės šalių nelygybės, jei jis sumoka 201 ar daugiau. Tokiu būdu pirkėjo atžvilgiu taikoma kur kas menkesnė apsauga, nes pagal numatytą proporciją toleruojama praradimo suma kur kas didesnė nei pardavėjo atveju – pardavėjas turi prarasti daugiau nei 50, o pirkėjas daugiau nei 100. Geometrinio metodo atveju pirkėjas gali atsisakyti sutarties, jei jis už daiktą sumoka tikrąją jo vertę ir dar sumą, lygią pusei tos vertės, t. y. daugiau nei 150. Nors taip ir nebuvo aiškiai nuspręsta, kurį metodą taikyti, yra autorių, teigiančių, kad glosatoriai buvo linkę atmesti grynai aritmetinį metodą ir plačiai taikė aritmetinį (Zimmermann R. *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*. – New York: Oxford University Press, 1996. P. 263).

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo mėn. 30 d. nutartis c. b. *D. K. v. A. K.* Nr. 3K-3-432/2008, kat. 21.4.1.1; 45.6.

⁷¹ Lietuvos Respublikos turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 52-1672. 2 str. 11 p.

⁷² Lietuvos Respublikos turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 52-1672 2 str. 12 p.

sandorio šalys veiktų dalykiškai, be prievartos.⁷³ Šie sąvokų išaiškinimai pagal jų teisinį reglamentavimą rodo, kad nustatyta turto vertė gali nesutapti su jo kaina, jei šalys taip susitarė.

2.2.2.2 Procedūrinis esminės šalių nelygybės elementas

Lietuvoje šalis, atsisakanti sandorio esminės šalių nelygybės pagrindu, visada privalo įrodyti tiek materialinį, tiek procedūrinį elementus. Visais atvejais perdėtas pranašumas turi būti įgytas nepagrįstai. Tik išimtiniais atvejais leidžiama neįrodyti procedūrinio elemento „nesąžiningas pasinaudojimas“ egzistavimą, tačiau tada nepagrįstas perdėtas pranašumas turi būti įrodomas remiantis kitomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, sąžiningos verslo praktikos principų nesilaikymu.

Lietuvos CK „perdėtas pranašumas“ neturi jokios matematinės išraiškos, todėl yra vertinamas kiekvienu atveju individualiai atsižvelgiant į CK 6.228 str. 1 d. nurodytas aplinkybes:

- Silpnesnės šalies priklausomybę nuo stipresnės – priklausomybė pasireiškia giminystės ryšiais, pavyzdžiui, tėvų ir vaikų; artimų giminaičių; sutuoktinių santykiai, bei esant šalių pasitikėjimo santykiams, pavyzdžiui, advokato ir kliento, gydytojo ir paciento, nekilnojamojo turto agento ir kliento;
- Silpnesnės šalies turimus ekonominius sunkumus, neatidėliotinus poreikius – tokios aplinkybės būdingos situacijoms, kai silpnesnė šalis, turinti ekonominių sunkumų ar neatidėliotinių poreikių, neturi galimybės rinktis kitą sutarties šalį ar su ja derėtis dėl sąlygų, ir dėl šios priežasties sudaro sutartį. Pavyzdžiui, (i) jau anksčiau minėtas atvejis, kai po avarijos tenka skubiai gabenti artimąjį į gydymo įstaigą ir silpnesnioji šalis negali rinktis kitos šalies ar neturi laiko derėtis dėl sąlygų, arba (ii) atvejai, kai silpnesnė šalis turi skubiai atsiskaityti su kreditoriumi, todėl sudaro kitą paskolos sutartį sau itin nepalankiomis sąlygomis;
- Silpnesnės šalies ekonominį silpnumą, neinformuotumą, nepatyrimą, neapdairų veikimą, derybų patirties neturėjimą – tai atvejai, kai silpnesnė šalis turi asmeninių trūkumų, kurie gali atsirasti dėl įvairių priežasčių, tokių kaip senyvas amžius, neišsimokslinimas, sveikatos būklė, asmeninės savybės, pavyzdžiui, jaunasis verslininkas dėl patirties stokos greičiausiai negali būti lygiavertis didelę patirtį turinčiam asmeniui arba asmeniui, neturinčiam išsilavinimo, gali pritrūkti žinių objektyviai įvertinti situaciją ir šis sutinka sudaryti sutartį sau itin nepalankiomis sąlygomis;

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo mėn. 30 d. nutartis c. b. *D. K. v. A. K.* Nr. 3K-3-432/2008, kat. 21.4.1.1; 45.6.

- Sutarties prigimtį ir tikslą – kartais esminė šalių nelygybė atsiskleidžia analizuojant pačią sutartį, pavyzdžiui, situacijos, kai šalis nesidera dėl sutarties sąlygų, o ją sudaro prisijungimo būdu;
- Kitos aplinkybės – įstatymų leidėjas nepateikia baigtinio sąrašo visų svarbių aplinkybių taip palikdamas galimybę šią normą taikyti plačiau; tokiems atvejams būtų galima priskirti sąžiningo verslo kriterijus, profesinės etikos principus ir pan.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad UNIDROIT Principų 3.10 str. tiesiogiai aptaria tik materialinį elementą, kai stipresnioji šalis įgijo perdėtą naudą, kuri yra nesąžininga, tačiau nesąžiningas pasinaudojimas silpnesniąja šalimi neminimas. Šis netikslumas ištaisomas UNIDROIT Principų komentare, kuriame vis dėl to konstatuojama, jog nesąžiningas pasinaudojimas silpnesne šalimi daugeliu atveju turi būti nustatomas.⁷⁴ Tai objektyviai paaiškinama tuo, kad jei šalis nežinojo ar negalėjo žinoti apie kitos šalies silpnumą, tai ji negalėjo tuo ir pasinaudoti – tokiu atveju įgyta nauda negali būti laikoma nesąžininga.

Analizuojant CK 6.228 str. lingvistiniu metodu, matome, kad silpnesnioji šalis turi įrodyti abu elementus – tiek materialinį „perdėtą pranašumą“, tiek procedūrinį „nesąžiningą pasinaudojimą silpnesne šalimi“. Šis pasirinktas esminės šalių nelygybės modelis vertintinas teigiamai ir šalims sukelia mažiau neaiškumo ar dviprasmiškumo.

⁷⁴ Virgo G. The principles of the law of restitution, 2nd edition. New York: Oxford University Press, 2006. P. 244.

3. ESMINĖ ŠALIŲ NELYGYBĖ KAIP ATSIKAKYMO NUO SUTARTIES PAGRINDAS

Kaip jau minėta, esminės šalių nelygybės doktrina Lietuvos teisinėje sistemoje atsirado perkėlus teisės normą iš UNIDROIT Principų. Tokia doktrina mūsų teisėje yra palyginus nauja, ji taikoma labai nedrąsiai sutartiniuose santykiuose, tačiau visuotinai pripažįstama, kad tai vienas iš pagrindų pripažinti sutartį negaliojančia. Dėl negausios šios normos taikymo praktikos, teisės doktrinos atstovų nagrinėjimo bei neatitikimų reglamentavime kyla daug neaiškumų ir neapibrėžtumo, todėl konkurencinėje kovoje su CK I knygos bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais esminė šalių nelygybė dažnai pralaimi. Esminė šalių nelygybė įtvirtinta VI knygoje sutarčių pabaigos skyriuje yra specialus sutarties negaliojimo pagrindas CK I knygos numatytų pagrindų atžvilgiu. Nukentėjusi šalis savo pažeistų teisių gynimo būdą turėtų rinktis įvertinusi aplinkybes, kurios egzistavo sutarties sudarymo metu, momentą, kada sutarties norima atsisakyti, sutarties atsisakymo tvarkos reikalavimus bei sukliamas pasekmes.

3.1 CK 6.228 str. santykis su CK I knygos sandorių negaliojimo pagrindais

CK 1.90 ir 1.91 str. nustato sandorių negaliojimo pagrindus, atitinkamai apibrėždami sandorių negaliojimo atvejus, kai jie sudaryti (i) dėl suklydimo ar (ii) dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių. Minėtų straipsnių ir CK 6.228 str. hipotezėse, apibrėžiančiose aplinkybes, kurioms esant galima taikyti atitinkamą straipsnį, galima išvelgti panašumų ir tai sukelia neaiškumų, kurių teisės normą reikėtų taikyti konkrečiu atveju.

3.1.1 CK 6.228 str. konkurencija su CK 1.90 str. (dėl suklydimo sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu)

Suklydimas – tai neteisingas sudaromo sandorio suvokimas⁷⁵, suklydimo atveju neteisingai suvokiamas sandorio turinys arba neteisingai išreiškiama valia sudaryti sandorį. Šiuo atveju nesvarbūs kitų asmenų veiksmai, tačiau jei jie tiesiogiai paveikia kitos šalies valią ir dėl to atsiranda valios sudaryti tokį sandorį trūkumas, jo negaliojimas turi būti grindžiamas CK 1.90 str.

⁷⁵ Mikelėnas V., Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 198.

Asmuo, siekiantis pripažinti sandorį negaliojančiu CK 1.90 str. pagrindu, turi įrodyti patį suklydimo faktą ir įvertinti, ar tas suklydimas buvo esminis.⁷⁶ Iš esmės suklydus sudarytas sandoris gali būti teismo tvarka pripažintas negaliojančiu pagal klydusios šalies ieškinį.⁷⁷ Dėl suklydimo sudaryti sandoriai turi valios trūkumą; ją nulemia neteisingai suvoktos esminės sandorio aplinkybės arba netiksli valios išraiška.⁷⁸ Suklysta gali būti dėl:⁷⁹

- Paties sandorio esmės (*error in negotio*). Šis suklydimas pasireiškia tuo, kad sandorio šalis klaidingai suvokia sudaromo sandorio prasmę, t.y. faktiškai sudaro kitos rūšies sandorį, o ne tą, kurį norėjo;
- Sandorio dalyko (*error in corpore*). Pavyzdžiui, kai pirkėjas suklysta dėl pirkimo-pardavimo sutarties objekto;
- Kitų esminių sąlygų;
- Kitos sandorio šalies civilinio teisinio statuso (*error in persona*);
- Kitokių aplinkybių.

UNIDROIT Principų 3.4 str. suklydimas apibūdinamas kaip klaidingas faktų ir teisės normų, esančių sudarant sutartį, suvokimas.⁸⁰ Suklydimas laikomas esminiu tada, kai suklystama dėl svarbių sutartį sudarančiam asmeniui aplinkybių. Jei tokios aplinkybės klystančios šalies būtų suprastos teisingai, tokio sandorio jis nebūtų sudaręs. UNIDROIT Principų 3.5 str. esminiu laikomas suklydimas, kuris, sudarant sutartį, buvo toks reikšmingas, kad protingas asmuo, esant analogiškai padėčiai, būtų ją sudaręs kitomis sąlygomis arba apskritai nesudaręs, žinodamas tikrąją padėtį, o kita šalis taip pat klydo arba prisidėjo prie suklydimo, arba žinojo arba turėjo žinoti apie suklydimą ir klystančios šalies neinformavo apie tikrąją padėtį, jeigu šios neatskleidimas neatitiko protingos ir sąžiningos komercinės praktikos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad dėl suklydimo sudarytas sandoris pripažįstamas negaliojančiu, jeigu konstatuojama, jog suklydimas buvo esminis, t. y. konstatuojama dėl suklydimo fakto ir jo esmingumo. Vertinant, ar buvo suklysta, taikytinas protingumo kriterijus, t. y. šalies, teigiančios, kad ji suklydo, elgesys vertinamas, atsižvelgiant į apdairaus, atidaus žmogaus elgesį tokioms pačiomis aplinkybėmis.⁸¹

⁷⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos mėn. 13 d. nutartis c. b. UAB „Rovė“ UAB „Serneta“ ir UAB „Acumen“ Nr. 2A-356/2007.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir gyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262. 1.90 str.

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 27 d. nutartis c.b. J. S. v. S. K., V. L., S. L., S. L., M. A., Nr. 3K-3-531/2009, kat. 21.4.2.6; 21.4.2.7; 22.3; 45.6; 63.1 (S).

⁷⁹ Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė V., Kiršienė J. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 358.

⁸⁰ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 198.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 27 d. nutartis c.b. J. S. v. S. K., V. L., S. L., S. L., M. A., Nr. 3K-3-531/2009, kat. 21.4.2.6; 21.4.2.7; 22.3; 45.6; 63.1 (S).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų teisėjų kolegija civilinėje byloje Nr. 3K-3-107/2004 pasisakė, kad taip pat svarbu nustatyti, ar klydo tik viena sandorio šalis (vienpusė klaida), ar abi šalys (abipusė klaida). Teisėjų kolegija atkreipė dėmesį, kad tais atvejais, kai nėra kitos šalies kaltės (vienpusės klaidos atveju), sandorio pripažinimas negaliojančiu galimas tik išimtiniais atvejais, konstatavus aplinkybes, pateisinančias šalies suklydimą. Tokios aplinkybės turi egzistuoti sandorio sudarymo metu, kai klydusi šalis elgėsi rūpestingai ir apdairiai. Priešingu atveju nepagrįstai nukentėtų kita sandorio šalis, būtų daroma žala sutartinių santykių stabilumui bei ginami asmenys, kurių neapdairumas negali būti pateisinamas.⁸²

Teisių ir pareigų klaidingas įsivaizdavimas negali būti pripažintas suklydimu, jeigu jis įvyko dėl sandorio šalies neapdairumo, neatidumo ar nerūpestingumo. Vertinant, ar apskritai buvo suklysta, reikia atsižvelgti į sandorio šalies amžių, išsilavinimą, sandorio sudarymo aplinkybes ir kitas svarbias aplinkybes. Suklydimą galima konstatuoti buvus tik tuo atveju, jeigu suklysta dėl esminių sandorio elementų, egzistavusių sandorio sudarymo metu, bet ne dėl aplinkybių, atsiradusių po jo sudarymo.⁸³

Šalis, sudariusi sutartį dėl suklydimo, negali savo ieškinio grįsti tokiomis aplinkybėmis, kai teigiama, kad kita šalis gauna nepaprastai didelę naudą arba ji patiria labai didelių nuostolių. Tokiais atvejais turi būti taikomas CK 6.228 str.

CK 1.90 str. 7 d. nustatoma, kad suklydusi šalis neturi teisės reikalauti pripažinti sutartį negaliojančia, jeigu ji savo teises ir interesus adekvačiai gali apginti kitais gynimo būdais. Taigi teismas gali atmesti ieškinį dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, jeigu suklydusios šalies teisės ir interesai gali būti apginti kitais būdais, pavyzdžiui, taikant CK 6.228 str.⁸⁴

Pažymėtina tai, kad taikant CK 1.90 str. esminę reikšmę turi vienos šalies suklydimas dėl sudaromo sandorio turinio arba valios išraiškos klaida, kas sukelia valios trūkumą sudaryti tokį sandorį. Lyginant CK 1.90 str. su CK 6.228 str. atkreiptinas dėmesys į tai, kad suklydimas ne visada suteikia kitai šaliai perdėtą pranašumą, ar kad viena šalis nesąžiningu būdu pasinaudoja kitos šalies asmeniniais trūkumais (patyrimo, kompetencijos ar pan.) ar susiklosčiusiomis aplinkybėmis, kurios sąlygoja pranašesnės šalies perdėto pranašumo įgijimą.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. vasario mėn. 18 d. nutartis c. b. *likviduojamas Tauragės rajono vartotojų kooperatyvas "Žemaitijos žiedas" v. B. L., V. L.* Nr. 3K-3-107, kat. 15.1; 15.2.2.6.

⁸³ Ten pat

⁸⁴ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 200; be to, LAT yra konstatavęs, kad pagal CK 1.90 straipsnio 7 dalį suklydusi šalis neturi teisės reikalauti pripažinti sutartį negaliojančia, jeigu ji savo teises ir interesus adekvačiai gali apginti kitais gynimo būdais. Pagal Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 9 straipsnio 2 dalį 2000 m. CK nustatytos taisyklės dėl sandorių negaliojimo pasekmių taikomos sandoriams, pripažintiems negaliojančiais šiam kodeksui įsigaliojus, nepaisant to, kada jie sudaryti. Ši nuostata leistų, konstatavus esant esminį šalies suklydimą dėl sandorio kainos, pasinaudoti dabar galiojančiomis CK 6.228 straipsnio nuostatomis dėl esminės šalių nelygybės pašalinimo, keičiant sutartį ar esminę nelygybę sukeliančią jos sąlygą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo mėn. 24 d. nutartis c. b. *A. T. v. R. K., L. K., M. K.* Nr. 3K-3-863, kat. 15.2.2.6; 37.10.

3.1.2 CK 6.228 str. konkurencija su CK 1.91 str. (dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo, taip pat dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu)

Lyginant esminės šalių nelygybės reglamentavimą su CK 1.91 str., neaiškumą gali sukelti abiejuose straipsniuose nustatomos panašios aplinkybės – (i) apgaulė, (ii) ekonominis spaudimas ir (iii) susidėjusios sunkios aplinkybės. Taip pat verta panagrinėti ekonominių sunkumų santykį su CK 1.91 str. reglamentuojamu ekonominiu spaudimu. Tiek CK 1.91 str. išvardintomis aplinkybėmis sudarytas sandoris, tiek CK 6.228 str. požymius atitinkantis, yra nugalinčiami, nes turi valios trūkumą.

Apgaulė – tai sandorį sudarančio asmens suklaidinimas dėl esminių sudaromo sandorio aplinkybių.⁸⁵ Klaidinantis elgesys gali pasireikšti veikimu (asmuo klaidina kitą šalį aktyviais veiksmais, pvz. savo elgesiu, pateikiama informacija, sąlygomis ar pan.) ir neveikimu (asmuo neatskleidžia aplinkybių, kurias jis, būdamas sąžininga sutarties šalis, privalo atskleisti kitai šaliai). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šalies neveikimas, pasireiškiantis tylėjimu, nuslepianč svarbias sandorio sudarymui aplinkybes, atsirado tik naujame CK, iki tol apgavystė galėjo pasireikšti tik veikimu. Apgaule laikytini ir tokie atvejai, kai šalis pati neteisingai suvokia savo sudaromo sandorio esmę ar aplinkybes, o kita sandorio šalis, žinodama apie tokį kitos šalies klaidingą suvokimą, pasinaudoja šiuo suklydimu ir sudaro sandorį. Apgaule galima pripažinti tik tokius tyčinius veiksmus, kurie turi lemiamos įtakos šalies valiai susiformuoti.⁸⁶ Dėl apgaulės sudarytą sandorį galima pripažinti negaliojančiu, kai (i) apgaulė lėmė sandorio sudarymą: nesant apgaulės, sandoris nebūtų sudarytas <...>, (ii) apgaulės veiksmus atliko kitas sandorio dalyvis ar šiam žinant – kitas asmuo, ir apgaulė lėmė sandorio sudarymą, t. y. nesant apgaulės, sandoris nebūtų buvęs sudarytas.⁸⁷

Ekonominis spaudimas vertinamas kaip vienas iš realaus grasinimo būdų, naudojamų verslo santykiuose. Teismų praktikoje pripažįstama, kad sandoriui kaip sudarytam dėl ekonominio spaudimo pripažinti negaliojančiu konkrečioje byloje turi būti nustatomos šios faktinės aplinkybės: i) kitas asmuo reikalavo sudaryti sutartį; ii) grasino ekonominiais padariniais, kurių atsiradimas priklausė nuo jo nesąžiningų veiksmų; iii) sandoris sudarytas

⁸⁵ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 202.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo mėn. 26 d. nutartis c. b. A. T. v. UAB „Serneta“ Nr. 3K-3-189/2008, kat. 21.4.2.7; 21.6; 42.8; 45.6; 112; 121.11; 121.21.

⁸⁷ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 204.

akivaizdžiai nenaudingomis jį sudariusiam asmeniui sąlygomis; iv) nesant ekonominio spaudimo, sandoris nebūtų sudarytas.⁸⁸ Ekonominis spaudimas pasireiškia vienos šalies veikimu kitos atžvilgiu, t.y. aktyviais veiksmais silpnesnė šalis paveikiama taip, kad ši sudaro sandorį jai nenaudingomis sąlygomis. Tuo tarpu CK 6.228 str. nustato, kad viena šalis nesąžiningai pasinaudojo kitos šalies silpnybėmis ir trūkumais.

Tam, kad sandoris būtų pripažintas negaliojančiu tuo pagrindu, jog sudarytas dėl susidėjusių sunkių aplinkybių, turi būti įrodyta: (i) susidėjusios šaliai sunkios aplinkybės buvo tokio pobūdžio, kad, manydamas, jog nėra kitos išeities, asmuo sudarė nenaudingą sau sandorį; (ii) kita sandorio šalis žinojo šias aplinkybes ir jomis pasinaudojo; (iii) sandorio sąlygos (pobūdis) šaliai labai sunkios, o ne šiaip sau nenaudingos.⁸⁹ Teismai ne kartą yra pasisakę, kad ne kiekvieną sandorį, sudarytą dėl susiklosčiusių sunkių aplinkybių, galima pripažinti negaliojančiu. Susidėjusios sunkios aplinkybės turi būti vertinamos atsižvelgiant į verslo riziką, kai verslininkai netenka galimybės kreiptis į teismą su ieškiniu dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu. Akivaizdu, kad ši aplinkybė labai panaši į CK 6.228 str. reglamentuojamą pasinaudojimą kitos šalies neatidėliotinais poreikiais ar ekonominiais sunkumais, todėl šalis pasirinktą vieną iš jų kaip savo teisių gynbos būdą esant labai panašioms situacijoms.

Nesant esminio skirtumo tarp šių dviejų pagrindų, nukentėjusi šalis gali rinktis palankiausią būdą, kuriuo pagrindu siekti pripažinti sutartį negaliojančia – esant akivaizdžiai esminei šalių nelygybei ir vienos šalies įgytam perdėtam pranašumui kitos atžvilgiu, informuoti kitą šalį apie sutarties atsisakymą arba kreiptis į teismą su ieškiniu reikalaujama sutartį pripažinti negaliojančiu CK 1.91 str. numatytais pagrindais. Praktikoje dažniausiai renkamas antrasis variantas, kai ieškovas kreipiasi į teismą. Tai atitinka susiklosčiusią praktiką Lietuvoje ir sutartinių santykių subjektams suteikia daugiau teisinio tikrumo. Toks minėtų straipsnių panašumas galėtų būti paaiškinamas nepakankamu suderinimu – CK I knygos sandorių negaliojimo pagrindai beveik visiškai atitinka senojo CK reglamentavimo modelį, o naujoji norma iš UNIDROIT Principų perkelta į CK VI knygą.

3.2 CK 6.228 str. taikymo ribos, tvarka ir pasekmės

Esminės šalių nelygybės doktrinos taikymas iki šiol sukelia nemažai debatų tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu lygiu, kur diskutuojama, kokiems santykiams gali būti taikoma ši doktrina, kurios sutarčių nuostatos geriausiai atskleidžia egzistavusią esminę šalių nelygybę,

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 19 d. nutartis c.b. AB „Lietuvos dujos“ v. AB „Kauno energija“, Nr. 3K-7-378/2005, kat. 21.4.2.7; 36.1; 40.3; 44.5.1; 45.5; 121.19.4.

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. vasario mėn. 8 d. nutartis c. b. N.N. v. N. T. Nr. 3K-3-106, kat. 21.4.2.7.

kokios tvarkos privalo laikytis atsisakanti sutarties šalis ir kokias pasekmes sukelia tokie jos veiksmai.

3.2.1 CK 6.228 str. taikymas bei ribojimai

CK 6.228 str. gali būti taikomas tik atlyginamų dvišalių sutarčių sąlygoms. Teisės teorijoje sutarčių sąlygos skirstomos į (i) esmines, (ii) įprastines ir (iii) atsitiktines.⁹⁰

- (i) Esminėmis sutarties sąlygomis laikomos tos, kuriomis šalims nustatomos teisės ir pareigos, ir be jų sutartis būtų laikoma nesudaryta, pavyzdžiui, pirkimo-pardavimo sutarties atveju būtina aptarti, kokie daiktai yra parduodami. Todėl esminėmis sutarčių sąlygomis visada yra laikomas sutarties dalykas, įstatyme nurodytos sąlygos, kurias būtina įtraukti į sutartį (pavyzdžiui, kaina, kaip esminė sąlyga, yra tik nekilnojamojo daikto pirkimo-pardavimo atveju; jei kaina sutartyje neaptarta, preziumuojama, kad šalys taip išreiškė valią ją nustatyti remiantis CK 6.198 str. nurodytais kriterijais), sutarties įvykdymo terminas ir pan.
- (ii) Įprastinėmis sąlygomis laikomos tos, kuriuos yra suformuluotos teisės aktuose.
- (iii) Atsitiktines sąlygas šalys privalo įtraukti, jei nori, kad jos būtų taikomos jų sutartiniams santykiams.

Tačiau šis sąlygų skirstymas yra reikšmingas tik sutarties sudarymo metu, todėl būtų klaidinga teigti, kad esminės šalių nelygybės aspektu gali būti vertinamos tik tos sutarties sąlygos, kurios esminėmis laikomos sutarčių sudarymo kontekste. Nustatant, ar sutarties sudarymo metu egzistavo esminė šalių nelygybė, LAT nagrinėtoje byloje⁹¹ konstatavo, kad tik esminės sutarties sąlygos gali būti vertinamos pagal CK 6.228 str. Daugiau joks teismas šiuo klausimu nepasisakė, todėl minėtoje nutartyje panaudota sąvoka gali įnešti neaiškumo taikant CK 6.228 str. Siekiant nustatyti, ar buvo aplinkybės, sukuriančios esminę šalių nelygybę, reikia vertinti visas sutarties sąlygas, kurios atskleidžia abiejų šalių tikslus ir siektą naudą, egzistavusius sudarant sutartį, todėl ypatingą dėmesį reikėtų kreipti į sutarties dalyką ir kainą, nes būtent šios sąlygos geriausiai atspindi šalių įsipareigojimus ir gaunamą naudą dvišalių atlygintinų sutarčių atveju.

Teoriškai šalys, sudarančios sutartis ir taip prisiimančios prievolės ir įgyjančios teises, veikia laisva valia, todėl pačios sprendžia, kuriuose santykiuose dalyvauti, veikia sąžiningai, vadovaujasi teisės principais ir normomis. Tačiau realybė kiek kitokia – dažnai tarp šalių

⁹⁰Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2009. P. 159-163.

⁹¹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 15 d., nutartis c. b., *E. Ž. v. R. J.*, Nr. 3K-3-106/2010, kat. 36.1; 42.4 (S).

atsiranda didesnė ar mažesnė nelygybė dėl ekonominės padėties, išsimokslinimo, patirties atitinkamoje srityje ar kitų priežasčių. Tais atvejais, kai nelygybė yra esminė ir gali šokiruoti protingą žmogų, nukentėjusi šalis gali atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos. Šalių nelygi padėtis dažnai būna akivaizdi vartojimo santykiuose, kuriai numatoma speciali valstybės apsauga. Lietuvoje egzistuojanti teisės sistema yra monistinė⁹², todėl civilinė ir komercinė teisė nėra išskiriamos ir tai reiškia, kad visos bendrosios sutarčių teisės normos turi būti taikomos visoms sutartims, neišskiriant tų, kurioms numatomas papildomas reglamentavimas.

Vartojimo santykiai. Vartotojas nėra lygiavertė šalis paslaugos teikėjui ar pardavėjui dėl skirtingo išmanymo, patirties, turimo laiko išanalizuoti prekę ar paslaugą, todėl vartotojas savaime yra pripažįstamas silpnesne vartojimo santykių šalimi. Tai konstatuojama ir teismų praktikoje, kur pasisakoma, kad „vien aplinkybė, kad ieškovas yra profesionalas, o atsakovė – vartotojas, yra pakankama pripažinti ją silpnesne šalimi“.⁹³ Esminės šalių nelygybės nuostatos taikymą vartojimo santykiuose numato ir CK komentaras, kuriame teigiama, kad vartojimo pirkimo-pardavimo sutarties sąlyga, reiškianti, kad nustatomas labai trumpas garantinis terminas, gali būti pripažinta pažeidžianti vartotojo interesus.⁹⁴ Minėti teiginiai patvirtina esminės šalių nelygybės doktrinos taikymą vartojimo santykiuose, be to, UNIDROIT Principų komentare numatyta, kad nors šie principai yra skirti tarptautinėms komercinėms sutartims, tačiau jie gali būti naudojami ir kituose santykiuose.⁹⁵

Darbo santykiai. Dažnai nelygybė sudarant sutartį pasireiškia darbo santykiuose, kuriems subsidiariai taikomas CK tiek, kiek santykių nereglamentuoja specialiosios teisės normos⁹⁶ (Lietuvos Respublikos darbo kodeksas⁹⁷ (toliau – DK) ir kiti įstatymai). Atskirai DK darbo sutarties šalių lygiateisiškumo neaptaria, todėl atsiradus nelygybei gali būti taikomas CK 6.228 str. Anksčiau teismai laikėsi pozicijos išvis darbo santykiams netaikyti CK⁹⁸, tačiau ji

⁹²Vileita A. /red. Nekrošius V. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2009. P. 86-87.

⁹³Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario mėn. 10 d. nutartis c. b. *UAB „Juvitus real estate“ v. V. V. B.*Nr. 2A-64-186/2009.

⁹⁴ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 305.

⁹⁵ UNIDROIT Principles of International Commercial Contract, 2004 // Prieiga per internetą: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf> [prisijungimo laikas: 2011-01-19].

⁹⁶ Vileita A. /red. Nekrošius V. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2009. P. 26-27.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2262.

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 21 d. nutartyje (c. b., *V. B. v. Vilkaviškio rajono savivaldybės Švietimo skyrius ir Vilkaviškio vaikų lopšeliui darželis „Eglutė“*, Nr. 3-3K-132/2002, kat. 2.11; 5.2; 5.7) pasisakyta, kad „tarp šalių sudarytos darbo sutarties pagrindu atsirado darbo teisiniai santykiai, kuriuos reglamentuoja specialūs įstatymai: Darbo įstatymų kodeksas, Darbo sutarties įstatymas, Darbo apmokėjimo įstatymas ir kiti specialios paskirties teisės aktai, bet ne Civilinio kodekso normos, kuriomis vadovaudamasis ieškovas prašė darbo sutartį pripažinti negaliojančia, todėl apeliacinės instancijos teismas teisingai nurodė, kad darbo sutarties sudėtinį dalių, prieštaraujančių draudžiančioms nuostatoms, pašalinimo tvarką reguliuoja ne civilinės teisės normos, bet darbo sutarties įstatymo 31 straipsnis“. Kitoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 18 d. nutartyje (c. b. *UAB „MRI Finansinis auditas“ v. R. B.*, Nr. 3-3K-115/2004, kat. 2.2) pateikiamas CK 6.228 str. taikymo vertinimas, kur pasisakoma, kad

pasikeitė ir dabar šalys gali savo argumentuose remtis CK sutarčių negaliojimo pagrindais. Atskaitos tašku tapo 2004 m. kovo 26 d. LAT nutartis Nr. 3K-3-225/2004⁹⁹, kurioje konstatuojama, kad „CK 1.1 str. 3 d. nustato, kad CK normos darbo santykiams taikomos tiek, kiek jų nereglamentuoja specialūs įstatymai. Sandorių negaliojimą reglamentuoja civilinės teisės normos, tuo tarpu nei iki 2003 m. sausio 1 d. galiojusiame Darbo sutarties įstatyme, nei DK darbo sutarties negaliojimo pagrindų nenumatyta. Sutartys, tarp jų ir darbo sutartis, ar kuri iš sutarties sąlygų (dalinis negaliojimas) gali negalioji absoliučiai arba santykinai. CK 1.78-1.96 str. numatyti sandorių negaliojimo pagrindai taikomi ir darbo sutarčiai, atsižvelgiant į šios sutarties specifiką, aiškinant darbo sutarties turinį, sutarties sudarymo vykdymo ir keitimo tvarką ir sąlygas bei atsižvelgiant į tai, kad darbo teisėje restitucija negalima“. 2004 m. birželio 28 d. nutartimi¹⁰⁰ buvo patvirtinta, kad CK 6.228 str. taikomas ir darbo santykiuose.

Komerciniai santykiai. Esminės šalių nelygybės doktrinos taikymas komerciniuose santykiuose iki šiol yra diskusijų objektas, pavyzdžiui, JAV komerciniuose santykiuose galimybė taikyti nesąžiningumo doktriną (taip įgyvendinta esminės šalių nelygybės doktrina) numatoma tik sudarant sutartis su standartinėmis sąlygomis¹⁰¹, tuo tarpu Lietuvos teisės ekspertai¹⁰² bei teismų praktika¹⁰³ esminės šalių nelygybės komerciniuose santykiuose taikymą vertina itin atsargiai: viena vertus, verslo subjektas išimtiniais atvejais gali būti pripažįstamas silpnesne šalimi, tačiau kita vertus, teismų praktika šiuo klausimu pakankamai kategoriška – LAT 2005 m. spalio 19 d. nagrinėtoje byloje¹⁰⁴ pasisakė, „kad atsakovo nurodytos faktinės bylos aplinkybės, kad atsakovas buvo verčiamas pasirašyti sutartį sau nenaudingomis sąlygomis, nes

„negali būti taikomos ir 2001 m. CK XVIII skyriaus normos (konkrečiai imant CK 6.228 straipsnis), reglamentuojančios sutarčių pabaigą. CK 1.1 straipsnio 3 dalis nustato, kad šio kodekso normos darbo santykiams taikomos tiek, kiek jų nereglamentuoja specialūs įstatymai. Darbo sutarčių sudarymą, pakeitimą ir nutraukimą nustatė Darbo sutarties įstatymas (1 straipsnis 1 dalis). Šis įstatymas numatė ir galimybę pripažinti negaliojančiomis atskiras darbo sutarties dalis, jei jos prieštarauja įstatymams (31 straipsnis)“. Tokia teismų pozicija vertinama neigiamai, ją kritikuojant dėl pernelyg siauro CK normų taikymo darbo santykiams. CK numato daugiau pagrindų sutarčių negaliojimui nei Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymas ar šiuo metu galiojantis DK, todėl subsidarius taikymas užtikrina pilnavertį silpnesniosios šalies teisių apsaugą.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 26 d. nutartis c. b. *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Rokiškio rajono skyrius v. A. M.*, Nr. 3K-3-225/2004, kat. 2.1.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio mėn. 28 d. nutartis c. b. *G. A. v. AB „Alytaus tekstilė“* Nr. 3K-3-353, kat. 2.11; 2.3.1; 22.1; 5.3.2.1.

¹⁰¹ Schmitz, A. J. *Embracubf unconscionability's safety net function.* – University of Alabama, 2006. P. 2.

¹⁰² Doc. Dr. A. Ambrasienė pritaria LAT išsakytai pozicijai, kad esminės šalių nelygybės doktrina paprastai yra taikoma vartojimo santykiuose (Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. *Civilinė teisė. Prievolių teisė.* – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2009. P. 172); Mikelėnas, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas.* Vilnius: Justitia, 2003. P. 305.

¹⁰³ Teismų praktikoje pripažįstama, kad įmonėms, kaip verslo subjektams, „*taikomi griežtesni reikalavimai dėl savo teisių ir pareigų žinojimo, griežtesni atsakomybės už savo veiklą standartai*“, todėl galimybės įrodyti egzistavusią esminę šalių nelygybę ypatingai ribotos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. rugsėjo 30 d. nutartis c. b. *UAB DK „Hermis-draudimas“ v. AB „Šlifavimo staklės“* Nr. 3K-3-1107/2002, kat. 117; 15.2.1.1; 31.2; 31.5; 45.5; 87.1; 94.1); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. spalio 2 d. nutartis c. b. likviduojamos *AB „Tauro“ bankas v. AB „Vilniaus vingsis“*, Nr. 3K-3-1123, kat. 18.2; 18.3; 2.7; 4.3.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. spalio mėn. 19 d. nutartis c. b. *AB „Lietuvos dujos“ v. AB „Kauno energija“*, Nr. 3K-7-378, kat. 21.4.2.7; 36.1; 40.3; 44.5.1; 45.5; 121.19.4.

ieškovas buvo monopolistas tiekiant ir transportuojant dujas Lietuvoje, neturi teisinės reikšmės nustatant šalių esminę nelygybę CK 6.228 str. pagrindu, jei ginčijamos komercinėmis sąlygomis sudaryto sandorio sąlygos, t.y. kai sandorio šalys yra pelno siekiantys juridiniai asmenys“. Kaip minėta,¹⁰⁵ monopolinė ar oligopolinė situacija rinkoje negali būti vienareikšmiškai vertinama kaip sukurianti esminę šalių nelygybę, tačiau tokiomis sąlygomis prielaida jai atsirasti yra ypatingai didelė, todėl teismai turėtų tokias situacijas nagrinėti itin atidžiai. Tą pažymėjo ir M. J. Bonell¹⁰⁶ bei dr. S. Drazdauskas, savo daktaro disertacijoje nurodęs, kad toks „teismo nurodymas, jog komercinėse sutartyse monopolinė padėtis neturi jokios reikšmės taikant 6.228 str. yra per griežtas“¹⁰⁷.

Teisės doktrinoje¹⁰⁸ pripažįstama, kad ir verslininkas kai kuriais atvejais gali būti laikomas silpnesne sutarties šalimi dėl skirtingo patirties lygio, žinių ar sutarties sudarymo srities skirtingumo palyginus su jo vykdoma veikla. Verslo subjektų diferenciaciją pripažįsta ir įstatymų leidėjas¹⁰⁹, pavyzdžiui, išskiriami žemės ūkio produktų gamintojai ir didmeniniai pirkėjai (prekybos ir perdirbimo įmonės) taip siekiant apsaugoti silpnesnės šalies, žemės ūkio produktų gamintojų, interesus sutartiniuose santykiuose su įmonėmis, superkančiomis jų produkciją¹¹⁰. Be to, esminę šalių nelygybę reglamentuoja UNIDROIT Principai, skirti tarptautinėms komercinėms sutartims, todėl šiame dokumente numatytos normos turi būti taikomos komerciniuose santykiuose, nesvarbu, ar jie tarptautiniai, ar nacionaliniai. Be abejonės, verslo subjektams įrodyti aplinkybes, kuriomis atsirado esminė šalių nelygybė, nėra paprasta, nes visuotinai pripažįstama, kad verslininkai veikia savo rizika, tačiau išimtinėmis situacijomis ir verslo subjektai gali nukentėti nuo stipresnės šalies pranašumo, kurį ji įgauna nesąžiningu būdu.

Esminės šalių nelygybės taikymo ribojimai. LAT 2010 m. kovo 15 d. priėmė nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-106/2010¹¹¹ ir konstatavo, kad CK 6.228 str. negali būti taikomas, siekiant panaikinti ar pakeisti sutarties sąlygą, nustatančią netesybas ir jų dydį. Atsakovas

¹⁰⁵ Plačiau 1.4.1

¹⁰⁶ Bonell M. J. Policing the international commercial contract against unfairness under the Unidroit Principles. // Tulane Journal of International & Comparative Law. 1995, Nr. 3. P. 89.

¹⁰⁷ Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008. P. 237.

¹⁰⁸ Bublienė D. Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė. – Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009. P. 352-362; Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008. P. 38-39.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos atsiskaitymo už žemės ūkio produkciją įstatymas // Valstybės Žinios. 1999, Nr. 102-2921; Valstybės Žinios. 2010, Nr. 125-6385.

¹¹⁰ LAT konstatuoja, kad „šios ūkio šakos valstybinio reguliavimo poreikį lemia specifinis žemės ūkio gamybos ir žemės ūkio produkcijos rinkos pobūdis, *inter alia* nelygiavertė žemės ūkio produkcijos gamintojų ir didmeninių pirkėjų (prekybos ir perdirbimo įmonių) padėtis rinkoje ir poreikis paremti žemės ūkio gamintojus kaip labiau pažeidžiamus civilinės apyvartos dalyvius“. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 1 d. nutartis c. b. ŽŪB „Minaičiai“ v. AB „Žemaitijos pienas“, Nr. 3K-3-14/2010, kat. 42.8; 42.11.1.

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 15 d. nutartis c.b., E. Ž. v. R. J., Nr. 3K-3-106/2010, kat. 36.1; 42.4 (S).

priešieškiniu praše panaikinti preliminarios sutarties 4 punkto dalį, kurioje nustatyta pirkėjo teisė reikalauti iš pardavėjo baudos, kurios suma atitinka 40 proc. kainos sumą. CK 6.228 str. 1 d. suteikta teisė šaliai atsisakyti sutarties arba tam tikros sąlygos ar sąlygų, jeigu tai nulemia didelę šalių prievolių neatitiktį, kai viena šalis kitos sąskaita įgyja neproporcingai didelę, palyginti su jos prievolėmis, naudą, o kita šalis negauna nieko arba jos nauda yra neproporcingai maža, palyginus su kitos šalies prievole, ir tokia nelygybė dėl tarpusavio prievolių neatitikties turi būti jau sudarant sutartį. Teisėjų kolegija konstatavo, kad nagrinėjamu atveju sutartyje įtvirtintas susitarimas dėl netesybų negali būti laikomas esmine sutarties sąlyga dėl netesybų teisinės prigimties: netesybos laikomos prievolės įvykdymo užtikrinimo būdu (CK 6.71, 6.73 str.) arba pagrindu taikyti civilinę atsakomybę (CK 6.258 str.). Dėl to teismas nesutiko su kasatoriaus argumentu, kad teismas turi spręsti sutarties sąlygos, nustatančios netesybas, pagrįstumo klausimą ir šią vertinti pagal CK 6.228 str., sukūrė tokia sutartis esminę šalių nelygybę ar nesukūrė, yra ar nėra tarpusavio prievolių neatitiktis, nes byloje nagrinėjamu atveju pagal nustatytas faktines aplinkybes, kai preliminarioji sutartis dėl žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutarties buvo nesudaryta dėl atsakovės kaltės, turi būti taikoma civilinė atsakomybė. <...> Dėl to, kas išdėstyta, teisėjų kolegija konstatuoja, kad CK 6.228 str. negali būti taikomas, siekiant panaikinti ar pakeisti sutarties sąlygą, nustatančią netesybas ir jų dydį.

Esminę šalių nelygybę teismai taip pat taiko mažindami palūkanas, todėl verta aptarti neprotingai didelių palūkanų ir neprotingai didelių netesybų santykį. Priešingai nei netesybų atveju, manytina, kad palūkanos gali būti mažinamos esminės šalių nelygybės pagrindu, kai jų paskirtis yra atlyginimas kreditoriui už jo paskolintus pinigus, o tai laikytina esmine prievolės sąlyga, nuo kurios priklauso visas prievolės dydis. Netesybų atveju jų vaidmuo kitoks – netesybos naudojamos kaip pažeistų teisių gynimo priemonė, kai sutarties šalis nevykdo savo prisiimtų prievolių. Tokią nuomonę patvirtina ir teismų praktika¹¹², kur konstatuojama, kad palūkanos gali būti mažinamos CK 6.228 str. pagrindu.

¹¹² „Kilus ginčui dėl palūkanų dydžio, teismas, vadovaudamasis CK 1.5 straipsnio nuostatomis, turi vertinti atitinkamas sutarties sąlygas ir spręsti, ar jos nepažeidė iš esmės šalių interesų pusiausvyros (CK 6.228 straipsnis) ir ar jis neprieštaruoja sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principams (CK 6.37 straipsnio 3 dalis). Teismas sprenddamas, ar šalių sutartos palūkanos atitinka išvardytus principus, individualizuoja konkretų prievolės santykį, atsižvelgia į prievolės pobūdį, padarytą sutarties pažeidimą, jo padarinius, skolininko ir kreditoriaus elgesį, prievolės sumą, jos santykį su palūkanų dydžiu. <...> Vadovaudamasis CK 1.5 straipsniu, 6.37 straipsnio 3 dalimi, 6.228 straipsniu, teismas, užtikrindamas prievolės šalių interesų pusiausvyrą, turi teisę mažinti šalių sutartimi nustatytas palūkanas. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gegužės mėn. 4 d. nutartis c. b. E. P. v. S. M. Nr. 3k-3-257, kat. 35.3.6).

3.2.2 Sutarties nutraukimas ar pripažinimas negaliojančia?

Šio darbo 2.2. dalyje pateiktas *to avoid* termino vertimas ir paaiškinimas, kad Lietuvoje jis turėtų būti suprantamas kaip sandorio negaliojimas. Ne vien lingvistinis aiškinimas atskleidžia tikrąją termino „atsisakyti sutarties“ prasmę, tačiau ir teisinė logika. Diskusijų nekelia faktas, kad sutarties atsisakymas reiškia jos pabaigą, tačiau teisės doktrinoje numatomi du sutarčių pasibaigimo būdai – sutarties negaliojimas ir sutarties nutraukimas.

Sutarties nutraukimu įgyvendinamas sutarties laisvės principas, kai šalis yra laisva nuspręsti, tęsti šiuos sutartinius santykius ar ne. Sutarties nutraukimo tvarka paprastai būna numatoma sutarties tekste arba teisės aktuose, pavyzdžiui CK 6.217 str., 6.218 str., draudimo sutarties nutraukimas prieš terminą 6.1009 str. 1 d., komiso sutarties nutraukimas 6.793 str. 1 d. ir kt. Vienašališkai sutartį nutraukianti šalis turi tinkamai informuoti kitą šalį apie savo valią per sutartyje numatytą terminą, o jei sutartis jo nenumato – per trisdešimt dienų (6.217 str. 5 d.). Sutarties nutraukimas atleidžia abi šalis nuo tolesnio jos vykdymo, sutartį nutraukusi šalis įgyja teisę reikalauti dėl neįvykdytos sutarties atsiradusių nuostolių atlyginimo bei netesybų. Jei šalys sutinka su sutarties nutraukimu, šiame procese teismas paprastai nedalyvauja. Sutarties nutraukimo momentas yra labai svarbus, nes būtent nuo jo abi šalys netenka prievolės toliau vykdyti sutartį. Sutarties nutraukimo momentas priklauso nuo pasirinkto jos nutraukimo būdo: (i) kai nutraukiama šalių susitarimu, nutraukimo momentas numatomas sutartyje arba susitarimo sudarymo data; (ii) vienašališkai nutraukiant sutartį nutraukimo data laikoma ta, kuri nurodyta vienašališkame pranešime; (iii) kai sutartis nutraukiama teismo tvarka, tada teismo sprendimo įsiteisėjimo data, nebent jame nurodoma kita konkreči data. Svarbu tai, kad jei sutartis įvykdyta, jos nebegalima nutraukti, nes pati sutartis ir sutartinės prievolės pasibaigia. Nutraukiant pradėtą vykdyti sutartį, šalių atžvilgiu taikoma restitucija, kurios tvarką nustato CK 6.145-6.153 bei 6.222 str.

Prof. dr. D. Ambrasienė¹¹³, aptardama sutarties pakeitimo ir nutraukimo aspektus, kartu aiškina ir CK 6.228 str., o tai gali klaidinti dėl CK 6.228 str. taikymo pasekmių. Klaidinantis ir termino „atsisakyti sutarties“ naudojamas, kuris sutinkamas ir kituose CK straipsniuose, pavyzdžiui, CK 6.357 str. numatoma, kad „pirkėjas turi teisę atsisakyti sutarties (nutraukti sutartį)“. Remiantis lingvistinėmis teisės aiškinimo taisyklėmis, „tų pačių žodžių ar posakių, esančių skirtingose vieno teisės akto dalyse, negalima aiškinti skirtingai, išskyrus atvejus, kai to reikia dėl rimtų priežasčių ir pateikiami svarūs argumentai arba pačiame teisės akte nurodyta,

¹¹³ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2009. P. 168-173.

kad tas pats žodis vartojamas kita reikšme“.¹¹⁴ Tačiau net atsižvelgus į šį lingvistinį aiškinimą, teigti, jog atsisakant sutarties CK 6.228 str. pagrindu ji nutraukiama, negalima dėl šių priežasčių:

- UNIDROIT Principuose terminas *to avoid the contract* naudojama keliuose straipsniuose¹¹⁵, pavyzdžiui, prie sutarties pripažinimo negaliojančia dėl suklydimo, apgaulės ar prievartos. Šio termino *to avoid the contract*, kuris perkeltas į CK 6.228 str., vertimas iš anglų kalbos į lietuvių yra *panaikinti/ anuluoti sutartį*. Naudojant tą patį lingvistinį teisės aiškinimo metodą, norint atskleisti tikrąją termino reikšmę, reikėtų ją aiškinti pagal pirminio teisės šalinio šio termino vartojimo kontekstą, todėl šiuo pagrindu pasibaigusi sutartis laikoma negaliojančia. Be to, remiantis UNIDROIT Principų 3.17 str. bei PECL 4:109 str. sutarties anulavimas sukelia retroaktyvų efektą, kai sutartis laikoma negaliojančia nuo jos sudarymo, todėl taikoma dvišalė restitucija. Taip pat numatoma galimybė nukentėjusiai šaliai reikalauti nuostolių atlyginimo, kuriuos ji patyrė sudariusi sau nenaudingą sutartį;
- Rengiant naująjį CK buvo diskutuojama, kaip perkelti esminės šalių nelygybės reglamentavimą ir tinkamai inkorporuoti į Lietuvos teisės sistemą. Vienas iš projektinių variantų¹¹⁶ siūlė nukentėjusiai šaliai suteikti teisę reikalauti pripažinti sutartį ar atskirą jos sąlygą negaliojančia vietoj dabartinės atsisakymo teisės.
- Neatitikimų ir netikslumų randama ir šiuo metu galiojančiame CK, kurio normos akivaizdžiai nėra tinkamai tarpusavyje suderintos, pavyzdžiui, CK 6.986 str. 1 d. reglamentuojamas taikos sutarties pripažinimas negaliojančia, kur nurodoma, kad „taikos sutartis gali būti pripažinta negaliojančia dėl esminės šalių nelygybės (šiuo kodekso 6.228 str.), taip pat kitais sandorių negaliojimo pagrindais“. Šiuo atveju aiškinant sutarties atsisakymą ir šią normą lingvistiniu būdu tampa neaišku, kuriam straipsnių lyginimui teikti pirmenybę.

¹¹⁴ Mikelėnas V., Mikelėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. – Vilnius: Justitia, 1999. P. 172.

¹¹⁵ UNIDROIT Principų 3.5 str., 3.8 str., 3.9 str. UNIDROIT Principles of International Commercial Contract, 2004 // Prieiga per internetą:

<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf>

[prisijungimo laikas: 2011-01-19]

¹¹⁶ 644 straipsnis. Esminė šalių nelygybė

1. Šalis gali reikalauti pripažinti negaliojančia sutartį ar atskirą jos sąlygą, jeigu sutarties sudarymo momentu sutartis ar atskira jos sąlyga kitai šaliai nepateisinamai suteikė perdėtą naudą ar kitokius pranašumus. Be kitų aplinkybių, tokiais atvejais turi būti imama domėn ta aplinkybė, jog viena šalis nesąžiningai pasinaudojo kitos šalies priklausomumu nuo jos ar kitos šalies ekonominiais sunkumais ar neatidėliotinais poreikiais arba pastarosios neapdairumu, neinformuotinumumu, nepatyrimu arba derybų vedimo patirties nebuvimu. Sprendžiant klausimą dėl sutarties ar atskiros jos sąlygos **pripažinimo negaliojančia** taip pat turi būti atsižvelgta į sutarties prigimtį ir tikslą.

2. Sutarties šalies, turinčios teisę reikalauti pažinti sutartį ar atskirą jos sąlygą negaliojančia šio straipsnio pirmojoje dalyje numatytais pagrindais, prašymu, teismas turi teisę peržiūrėti sutartį ar atskirą jos sąlygą ir atitinkamai jas pakeisti, kad sutartis ar atskira jos sąlyga atitiktų protingus sąžiningos verslo praktikos standartus. (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso projektas // Valstybės žinios. 1996-11-11, Nr. 108).

- LAT savo praktika¹¹⁷ netiesiogiai pripažįsta, kad ieškinio reikalavimą pripažinti sutartį negaliojančia remiantis sutarties sudarymo metu egzistavusia esmine šalių nelygybe pagal CK 6.228 str. pripažįsta tinkamu ir svarsto, ar šis reikalavimas yra pagrįstas.
- Pasitelkus lyginamąjį metodą matyti,¹¹⁸ kad tiek kontinentinės teisės tradicijos, tiek bendrosios teisės tradicijos šalyse, esminės šalių nelygybės aplinkybių konstatavimas sukelia sutarties *ab initio* sutarties negaliojimą.
- Analizuojant sutarties nutraukimo ir sutarties negaliojimo pasekmių esmę, svarbu pažymėti, kad sutarties nutraukimo atveju ją sudarant pati sutartis trūkumų neturi, o jie atsiranda dėl vėliau susiklosčiusių aplinkybių, pavyzdžiui, kai sutarties vykdymas tampa nebeįmanomu dėl pasikeitusių aplinkybių. Tuo tarpu visi sutarčių negaliojimo pagrindai siejami su aplinkybėmis, egzistavusiomis ją sudarant, pavyzdžiui, pagal CK 1.90 str. sutartis gali būti pripažinta negaliojančia, jei ji sudaryta dėl suklydimo. Kitaip tariant, negalima pripažinti sandorio negaliojančiu dėl aplinkybių, kurios atsirado jau po sutarties sudarymo.¹¹⁹

Remiantis tuo, kas išdėstyta, sutarties pasibaigimas esminės šalių nelygybės atveju priskirtinas prie negaliojimo pagrindų. Darbo autorius pritaria dr. S. Drazdausko nuomonei¹²⁰, jog „būtų nepagrįsta laikyti, kad susitarimas, kurį sudarant pasinaudojama kitos šalies silpnumu ir pagal kurį viena šalis įgyja perdėtą pranašumą, sukelia teises pasekmes“.

3.2.3 Sutarties pakeitimas

Nukentėjusi šalis, sudariusi sutartį egzistuojant esminei šalių nelygybei, gali pasirinkti, kuriuo būdu ginti savo pažeistas teises – CK 6.228 str. 1 d. numatomu sutarties ar jos sąlygos atsisakymu arba CK 6.228 str. 2 d. kreiptis į teismą su prašymu pakeisti atitinkamą sutarties nuostatą. Nors ir šis baigiamasis magistro darbas neapima sutarties pakeitimo esminės šalių nelygybės atvejais, tačiau pažymėtina, kad sutarties pripažinimas negaliojančia turėtų būti išimtinė priemonė, o pirmenybė teikiama sutarties nuostatų pakeitimui kaip priemonei šalių

¹¹⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. spalio mėn. 19 d. nutartis c. b. AB „Lietuvos dujos“ v. AB „Kauno energija“, Nr. 3K-7-378, kat. 21.4.2.7; 36.1; 40.3; 44.5.1; 45.5; 121.19.4.

¹¹⁸Pavyzdžiui, Vokietijoje tokios sutartys netgi laikomos niekinėmis, kaip prieštaraujančios viešajai tvarkai ir gerai moralei (Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 27. Juli 2011 (BGBl. I S. 1600) geändert worden ist // Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> [prisijungimo laikas: 2011-06-29].

138 str. 2 d.).

¹¹⁹Mikelėnas, V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1). – Vilnius: Justitia, nr. 4 (62), 2006. P. 8.

¹²⁰Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008. P. 51, 241.

interesų balansui atstatyti. Ši nuostata tiesiogiai siejama su *favor contractus* principu, kuris kaip ir pati norma, perimtas iš UNIDROIT Principų. Teismas, spręsdamas tokius ginčus, gali pakeisti sutartį taikydamas dispozityvias teisės normas, papročius, verslo standartus, pavyzdžiui, nepaprastai didelę kainą gali pakeisti rinkos kaina.¹²¹ Tačiau teismo teisė keisti sutarties sąlygas dažnai vertinama neigiamai¹²², kadangi sunku įvertinti, kiek nesąžiningas sąlygas reikia keisti, o jeigu jos bus pakeistos nepakankamai arba per daug, tada nebus atstatytas tinkamas interesų balansas, be to, tokiu būdu gali būti paneigtas ir sutarčių laisvės principas.

3.3 Retroaktyvus sutarties atsisakymo poveikis

Pripažintas negaliojančiu sandoris laikomas negaliojančiu *ab initio* (nuo jo sudarymo momento).¹²³ Tai reiškia, kad šalims taikoma restitucija ir jos gražinamos į pradinę padėtį, į tą, kurioje buvo prieš sutarties sudarymą, ir yra laikoma, kad sutartis niekada ir nebuvo sudaryta¹²⁴.

CK 1.79 str. 1 d. numato, kad šalis, patvirtinusi sandorį, netenka teisės jį ginčyti. Tos pačios nuomonės laikosi ir E. A. Kramer¹²⁵, teigdamas, kad jei šalis pradėjo vykdyti sutartį, ji netenka teisės ginčyti sandorio galiojimo faktą, todėl automatiškai netenka teisės vienašališkai jį atsisakyti. Patvirtindama sandorį šalis dar kartą jį sudaro ir taip pakartotinai išreiškia savo valią, todėl patvirtinimui keliami tokie patys reikalavimai kaip ir sandoriui: sandoris turi būti patvirtintas laisva valia, suvokiant visas patvirtinimo aplinkybes.¹²⁶ Sandorio patvirtinimas, kuris įvykdomas vartojant prievartą, grasinant, apgaule, pasinaudojant asmeninėmis silpnybėmis, teisinės galios neturi ir gali būti nugincytas tokiu pačiu pagrindu kaip ir pats sandoris. Todėl šalis, net ir pradėjusi vykdyti sutartį, turi galimybę sutarties atsisakyti, jeigu ji sugebės įrodyti, jog sutarties patvirtinimas vyko esant valios trūkumams, kitaip tariant, ji vis dar buvo nesąžiningu būdu veikiama pranašesnės šalies. Tokios nuomonės laikosi ir prof. dr. E.

¹²¹Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 306.

¹²²Pavyzdžiui, priklausomai nuo faktinės situacijos tas pats netesybų dydis (procentine ar pinigine išraiška) vienu atveju gali būti pripažintas tinkamu, o kitu – aiškiai per dideliu. Dėl to ir teismų praktikoje negali būti vieno konkretaus dydžio, kuris neabejotinai reikštų, kad netesybos neatitinka įstatymuose numatytų kriterijų ir turi būti mažinamos. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugpjūčio mėn. 25 d. nutartis c. b. UAB „Kaduva“ v. UAB „Okadeta“ Nr. 3K-3-401/2008, kat. 36.1; 52.3; 114.11).

¹²³Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir gyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262. 1.95 str. 2 d.

¹²⁴Teiginys, kad sutarties negaliojimo *ab initio* atveju laikoma, jog sutarties išvis nebuvo, nėra visiškai tikslus. Tą pažymi ir prof. V. Mikelėnas, kurio nuomone „sandorio pripažinimas negaliojančiu nepaneigia sandorio, kaip iš tikrųjų įvykusio juridinio fakto, egzistavimo, o paneigia tik jo teisinius padarinius. Šis postulatas paaiškina, kodėl net pripažinus negaliojančiu sandoris sukelia tam tikrus teisinius padarinius, o būtent padarinius, susijusius su jo negaliojimu“. (Mikelėnas, V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1). – Vilnius: Justitia, nr. 4 (62), 2006. P. 7).

¹²⁵Ernst. A. Kramer. Contractual Validity According to the Unidroit Principles // European Journal of Law Reform, 1999, Nr. 1/3, P. 286.

¹²⁶Mikelėnas V., Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 179.

Baranauskas, kuris nurodo, kad „sandorio patvirtinimas savo prigimtimi taip pat yra sandoris, todėl asmuo, per klaidą ar dėl kitų priežasčių patvirtinęs sandorį nesiekdamas tokių teisinių padarinių, gali ginčyti patvirtinimą bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais“¹²⁷. Taigi sutarties patvirtinimui taikomi tokie patys reikalavimai, kaip ir pačiai sutarčiai, todėl, be abejonės, patvirtinimas gali būti nugincytas.

Pripažinus sutartį negaliojančia *ab initio*, kaip pasekmė gali būti taikoma restitucija ir šalis su tokiu reikalavimu turi teisę kreiptis į teismą. Tuo tarpu jei silpnesnioji šalis sandorio negaliojimą grindžia CK I knygos numatytais bendraisiais negaliojimo pagrindais ji kreipiasi į teismą dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu ir prašo taikyti restituciją arba restituciją teismas gali taikyti *ex officio* (savo iniciatyva).

3.4 Sutarties atsisakymo problematika

Šalys, savo sutartiniuose santykiuose norinčios taikyti CK 6.228 str. reglamentuojamą esminę šalių nelygybę, susiduria su įvairiomis problemomis ir kylančiais neaiškumais, todėl dažniausiai ieško kitų CK reglamentuojamų pagrindų sudaryto sandorio ginčijimui.

Teisinis neužtikrintumas ir sutarties atsisakymo tvarka. Lietuvoje yra susiklosčiusi tradicija, kai kilus ginčui asmenys kreipiasi į bendrosios kompetencijos teismus. Tokią teisę subjektams užtikrina aukščiausių galią turintys tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai, tokie kaip ratifikuota Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija¹²⁸, Lietuvos Respublikos Konstitucija¹²⁹, Civilinio proceso kodeksas¹³⁰. Susiklosčiusi praktika gali būti aiškinama labai dažnai sutartyse naudojama nuostata, jog „kilę ginčai sprendžiami teismine tvarka“, „kilę ginčai sprendžiami Lietuvos respublikos įstatymų nustatyta tvarka“ ar panašios nuostatos, kurios ir nukreipia šalis savo ginčus spręsti teismuose. Šią tendenciją rodo ir teismų užimtumo statistika¹³¹, pavyzdžiui, 2011 m. pirmosios instancijos teismuose gauta 82209 bylų, apeliacinės – 13172; 2009 m. pirmosios instancijos – 107940, apeliacinės – 11193. Neteisminis ginčų sprendimo būdas pasirenkamas palyginus retai, dažniausiai dėl informacijos stokos, ir sudaro nežymią dalį visų ginčų kontekste. Atsižvelgiant į susiklosčiusią teisinę praktiką, viena iš priežasčių, kodėl Lietuvoje esminės šalių nelygybės doktrina nėra populiari interesų gynimo

¹²⁷Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė V., Kiršienė J. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 348.

¹²⁸1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 40-987.

¹²⁹Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios. 1992 11 30, Nr. 33-1014.

¹³⁰Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

¹³¹Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/> [prisijungimo laikas 2011-03-08].

priemonė yra ta, jog šalims trūksta teisinio tikrumo. Iš dalies tai lemia ir tokios praktikos nebuvimas, fragmentiškas aiškinimas teisės doktrinoje, galiausiai reglamentavimo neaiškumai.

Kaip jau minėta, sutarties atsisakymas CK 6.228 str. pagrindu sukelia sutarties negaliojimo pasekmes. Visais atvejais sutarties negaliojimo faktas yra konstatuojamas teismo sprendimu, tai įtvirtinta CK 1.78 str. 2 d. „sandoris, kurį pripažinti negaliojančiu būtinas teismo sprendimas, yra nuginkijamas sandoris“. Sutarties atsisakymas teismo keliu kaip vienintelis būdas silpnesniosios šalies interesų apsaugai įvardijamas ir keliuose magistro baigiamuosiuose darbuose¹³², kurių autorės pripažįsta, kad nepaisant normos tekste numatyto vienašališko atsisakymo, nukentėjusi šalis vis dėl to turi kreiptis į teismą su ieškiniu. Mūsų nuomone tokia pozicija kvestionuotina, kadangi CK 6.228 str. pripažįstamas specialiąja norma kitų sandorių negaliojimo atžvilgiu. Be to, kadangi norma perkelta iš UNIDROIT Principų, ją reikėtų aiškinti pagal pirminį šaltinį, kuriame ir nurodomas vienašališkas sutarties atsisakymas. Kitose šalyse kai kuriais atvejais taip pat leidžiamas sutarties atsisakymas ne teismo keliu, pavyzdžiui, Nyderlandų Karalystėje pripažįstamas vienašalis sutarties atsisakymas ne teismo keliu, kai sutarties dalykas yra neregistruotas viešuosiuose registruose, o tais atvejais, kai sutartis sudaryta dėl registruotos nuosavybės – nekilnojamojo turto, visais atvejais šalis turi kreiptis į teismą. Nepaisant tokios tvarkos Lietuvoje nebuvimo, negalima teigti, jog mūsų teisinėje sistemoje vienašalis sutarties atsisakymas ne teismo tvarka yra negalimas. Vienašališką sutarties atsisakymą ne teismo tvarka pripažįsta ir LAT, pavyzdžiui, 2005 m. vasario mėn. 28 d. nutartyje¹³³ nurodė, kad žemesnės instancijos teismai netinkamai vertino aplinkybę, kai sutartis nebuvo nutraukta teismine tvarka. Gavusi išankstinį pranešimą apie atsisakymą toliau pratęsti susiklosčiusių sutartinių santykių vykdymą, kita šalis (ieškovas) nesiėmė jokių priemonių šiam konfliktui sureguliuoti. Kaip pažymėjo ir apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija, „ieškovas nesiekė derėtis su atsakovu dėl prievolių vykdymo atnaujinimo, nesiėmė operatyvių priemonių organizuoti įmokų už suvartotą elektros energiją surinkimą tiesiogiai iš gyventojų <...>, ieškovas nesiėmė teisinių priemonių, kad atsakovo atsisakymas vykdyti prievolės įstatymo nustatyta tvarka būtų pripažintas neteisėtu<...>“. Atsisakymas toliau vykdyti prievolinius įsipareigojimus pripažintinas tolygiu sutarties vienašališkam nutraukimui, sukeliančiam CK 6.221 str. numatytas pasekmes. Nuo šio momento ieškovas neteko teisės reikalauti, kad atsakovas toliau vykdytų įsipareigojimus, susijusius su mokesčių už gyventojų sunaudotą elektros energiją apmokėjimu ieškovui. Tiesa, svarbu pažymėti, kad teismas nurodo klaidingą sutarties atsisakymo pasekmę –

¹³² Komičiūtė J. Esminė sutarties šalių nelygybė. Magistro darbas. Vilnius, 2010. P. 54, Bukelskytė M. Esminė sutarties šalių nelygybė: taikymo ribos. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2010. P. 26.

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario mėn. 28 d. nutartis c. b. *AB Rytų skirstomieji tinklai v. UAB „Senamiesčio ūkis“* Nr. 3k-3-128, kat. 35.3.6.

šioje nutartyje teigiama, kad sutartis nutraukiama, tačiau esminės šalių nelygybės egzistavimas sutarties sudarymo metu sukelia sutarties negaliojimo pasekmes.

Terminai. Šalis, siekianti atsisakyti sutarties ar jos sąlygos CK 6.228 str. pagrindu, turi apie tokį atsisakymą informuoti kitą šalį, o pranešimo tvarką reglamentuoja CK 6.218 str., kuris taikomas vienašališkiems sutarčių nutraukimo nesikreipiant į teismą atvejams. Taikant analogiją, nurodoma, kad šalis, atsisakanti sutarties ar jos sąlygos, privalo apie tai pranešti kitai šaliai per sutartyje nurodytą terminą, o jeigu sutartyje toks terminas nenurodytas, – prieš trisdešimt dienų. Tada šalis, gavusi tokį pranešimą, gali sutikti arba ginčyti tokį faktą teisme. Problema kyla tada, kai nėra numatyta, kiek laiko kita šalis gali svarstyti tokį pranešimą. Atskiro senaties termino šiam negaliojimo pagrindui CK nenumato, todėl, remiantis CK 1.125 str. 1 d. reglamentuojamu bendroju ieškinio senaties terminu, kuris lygus dešimčiai metų, šalis, gavusi tokį pranešimą, gali juo naudotis. Kitaip tariant, informuota šalis gali (i) sutikti su sutarties atsisakymo faktu arba (ii) nesutikti ir kreiptis į teismą, todėl tai gali būti priežastis ar būdas delsti išspręsti sutarties galiojimo klausimą.

Kaip E. A. Kramer pastebi, jog šiose situacijose reikėtų naudoti „protingą terminą“, kuris gali būti pradedamas skaičiuoti arba (i) nuo sužinojimo apie tuos faktus, kurių pagrindu atsiranda teisė atsisakyti sutarties, arba (ii) nuo tada, kai silpnesnioji šalis nebėra veikiamą kitos. Protingas terminas laikomas tokiu, per kurį nukentėjusi šalis gali įgyvendinti savo teisę atsisakyti sutarties, o pranašumą įgavusi šalis nuspręsti, ar sutikti su tokiu sutarties negaliojimo pagrindu. Toks terminas negali būti per ilgas, nes jei nelygybės faktas aiškus, šalis neturėtų ilgai dvejojti. Tuo tarpu per ilgas terminas suteikia šalims nepageidaujamo teisinio netikrumo, pavyzdžiui, CK 1.125 str. reglamentuojama senaties terminus. Minėtame straipsnyje nustatomas dešimties metų bendrasis senaties terminas, pagal kurį šalis, gavusi pranešimą apie sutarties atsisakymą, gali kreiptis į teismą per ateinančius dešimt metų. Vienas iš protingo termino apibrėžimo būdų galėtų būti pasirinktas remiantis pasiūlytu Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu dėl bendrosios Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisės, KOM(2011) 635 galutinis, Briuselis, 2011.10.11, Nr. 2011/0284 (COD)¹³⁴, kurio 42 str. vieną iš sutarties atsisakymo terminų numato, kad sutarties atsisakymo terminas baigiasi praėjus vieneriems metams nuo pradinio sutarties atsisakymo termino. Toks terminas suteikia teisinio tikrumo ir pakankamai laiko apsispręsti dėl savo tolimesnių veiksmų.

Piktnaudžiavimo galimybė. Neretai esminės šalių nelygybės taikymo galimybės sukelia neigiamas asociacijas dėl tariamai plačių galimybių piktnaudžiavimui ir tokiu būdu gali būti pažeistas sutartinių santykių stabilumas, tačiau šalis, sulaukusi tokio pranešimo apie sutarties

¹³⁴ Pasiūlymas: Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu dėl bendrosios Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisės, KOM(2011) 635 galutinis, Briuselis, 2011.10.11, Nr. 2011/0284 (COD). Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0635:FIN:LT:PDF> [prisijungimo laikas 2012-03-08].

atsisakymą, turi teisę kreiptis į teismą ir taip apginti savo interesus. Esminės šalių nelygybės institutas savo esme turėtų supaprastinti procedūras tais atvejais, kai silpnesnė šalis yra tikra, jog buvo nesąžiningai pasinaudota jos priklausomybe nuo stipresniosios šalies, ekonominiais sunkumais, neatidėliotinais poreikiais, ekonominiu silpnumu, informuotumu, nepatyrimu, neapdairiu veikimu, derybų patirties stoka arba esminė nelygybė akivaizdi iš sutarties prigimties arba tikslo, ir nusprendžia pasinaudoti CK 6.228 str. suteikiama teise atsisakyti sutarties. Kita šalis, gavusi tokį pranešimą turėtų atsakingai įvertinti visas aplinkybes ir tik būdama tikra dėl minėtų aplinkybių nebuvimo sutarties sudarymo metu, kreiptis į teismą ir siekti išsaugoti sutartinius santykius. Nepagrįstas šios normos naudojimas gali sukelti neigiamų pasekmių piktnaudžiaujančiai šaliai atlyginant kitos šalies patirtus nuostolius bei procesines išlaidas, todėl manytina, kad šalis atsakingai remtųsi CK 6.228 str. numatytu sutarties pabaigos pagrindu ir tokia savireguliacija efektyviai sumažintų piktnaudžiavimo galimybės grėsmę.

Esminės šalių nelygybės problematiką daugiausiai lemia neaiškus normos reglamentavimas ir taikymo praktikos nebuvimas. Manytina, kad suteikus šiai normai aiškumo bei suderinus su kitomis normomis, reglamentuojančiomis sandorių negaliojimo pagrindus, šalys galėtų taikyti dažniau esminės šalių nelygybės doktriną savo sutartiniuose santykiuose ir taip efektyviai nesikreipiant į teismą apgintų savo pažeistas teises.

IŠVADOS

1. Esminės šalių nelygybės pirmtake laikoma romėniškoji *laesio enormis* doktrina, kuri kito prisitaikydama prie įvairių aplinkybių. Tarptautiniu lygmeniu esminė šalių nelygybė reglamentuojama sutarčių teisės harmonizavimo dokumentuose – UNIDROIT Principuose ir PECL. Lietuvos teisinėje sistemoje esminės šalių nelygybės institutas atsirado šią normą perkėlus iš UNIDROIT Principų.
2. Lietuvoje įtvirtina kvalifikuota *laesio enormis* doktrina, todėl norint ja remtis sutartiniuose santykiuose būtina įrodyti tiek materialinį „perdėto pranašumo“, tiek procedūrinį elementą, t. y. įrodyti, kad pranašesnė šalis perdėtą pranašumą įgijo nepagrįstai, nesąžiningai pasinaudodama silpnesnės šalies priklausomumu, esamais ekonominiais sunkumais, neatidėliotinais poreikiais, ekonominiu silpnumu, neinformuotumu, nepatyrimu, neapdairiu veikimu, derybų patirties stoka. Išimtis dėl procedūrinio elemento daroma tik tais atvejais, kai perdėtas pranašumas yra akivaizdžiai nepagrįstas.
3. CK 6.228 str. yra specialioji norma lyginant su CK I knygos sandorių negaliojimo pagrindais. Praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kai silpnesnioji šalis, gindama savo interesus gali taikyti abi normas, todėl šiais atvejais jai suteikiama teisė rinktis, ar (i) kreiptis į teismą su ieškiniu, sutarties negaliojimą grindžiant CK I knygos sandorių negaliojimo pagrindais, ar (ii) informuoti kitą sutarties šalį apie sutarties atsisakymą, nes sutarties sudarymo metu egzistavo esminė šalių nelygybė.
4. Sutarties ar jos sąlygos atsisakymas esminės šalių nelygybės pagrindu sukelia negaliojančio sandorio pasekmes: sandoris yra negaliojantis nuo jo sudarymo momento. Sutarties atsisakymas galimas nesikreipiant į teismą, o tinkamai informavus kitą sutarties šalį.
5. Esminės šalių nelygybės doktrina yra vertinga, tačiau Lietuvoje jai skiriamas nepakankamas dėmesys. Dėl negausios teismų praktikos bei neišsamaus aptarimo teisės doktrinoje sutartinių santykių dalyviai susiduria su tokiomis problemomis kaip teisinis neužtikrintumas ir neaiški sutarties atsisakymo tvarka, terminų nepalankumas ar šalių piktnaudžiavimo galimybė siekiant atsisakyti nenaudingos sutarties.

2012-04-26

Vaida Pilibavičiūtė
vaida.pilibaviciute@yahoo.com

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Nacionaliniai, kitų šalių ir tarptautiniai teisės aktai bei dokumentai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-101.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1964, Nr. 19-138.
3. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir gyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
5. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2262
6. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2007, Nr. 12-488.
7. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
9. Lietuvos Respublikos turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 52-1672.
10. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-856.
11. Lietuvos Respublikos atsiskaitymo už žemės ūkio produkciją įstatymas // Valstybės Žinios. 1999, Nr. 102-2921; Valstybės Žinios. 2010, Nr. 125-6385.
12. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso projektas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 108.
13. Jungtinių Tautų konvencija "Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių" // Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283.
14. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 40-987.
15. Europos Bendrijų Tarybos 1993 m. balandžio 5 d. direktyva Nr. 93/13/EEB „Dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse“ // Oficialus leidinys. 1993, Nr. 95/29.
16. Europos Parlamento ir Tarybos 1997 m. gegužės 20 d. direktyva Nr. 97/7/EB „Dėl vartotojų apsaugos, susijusios su nuotolinės prekybos sutartimis“ // Oficialusis leidinys. 1997, Nr. L 144.
17. Europos Parlamento ir Tarybos 2001 m. gruodžio 3 d. direktyva Nr. 2001/95/EB „Dėl bendros gaminių saugos“ // Oficialusis leidinys. 2002, Nr. L 011.
18. Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. spalio 11d. reglamento pasiūlymas „Dėl bendrosios Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisės“ // Nr. 2011/0284 (COD). Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0635:FIN:LT:PDF> [prisijungimo laikas 2012-03-08].

19. UNIDROIT Principles of International Commercial Contract, 2004 // Prieiga per internetą: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf> [prisijungimo laikas: 2011-01-19].
20. The Principles of European Contract Law (prepared by the Commission on European Contract Law) // Prieiga per internetą: http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm [prisijungimo laikas: 2011-01-19].
21. Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 27. Juli 2011 (BGBl. I S. 1600) geändert worden ist // Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> [prisijungimo laikas: 2011-06-29].
22. Il Codice Civile Italiano // Prieiga per internetą: http://www.jus.unitn.it/cardozo/Obiter_Dictum/codciv/Codciv.htm [prisijungimo laikas: 2011-06-10].

Specialioji literatūra:

1. Acar H. The new draft for the Turkish Code of Obligations: the comparative study with Unidroit principles of international commercial contracts // Prieiga per internetą: http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1006_60.pdf [prisijungimo laikas 2011-06-17].
2. Adeleye G., Acquah-Dadzie K., Sienkewicz T. J. World dictionary of foreign expressions – a resource for readers and writers. – Wauconda: Bolchazy Carducci Pub, 1999.
3. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2006.
4. Bagdonas V. Verslo kontraktų sudarymas, įvertinimas ir kreditavimas. – Vilnius: Standartų spaustuvė, 2000.
5. Balčikonis R. Sąžiningumo principas sutarčių teisėje // Jurisprudencija. 2003, Nr. 41 (33).
6. Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė V., Kiršienė J. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
7. Baublys L. Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai: monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
8. Beale H., Hartkamp A. Cases, Materials and Text on Contract Law. – Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2002.
9. Black's Law Dictionary. Sixth edition. – West Publishing, St. Paul. Centennial Edition, 1991.
10. Bonell M. J. Policing the international commercial contract against unfairness under the Unidroit Principles. // Tulane Journal of International & Comparative Law. 1995, Nr. 3.

11. Bonell M. J. *The Unidroit Principles in Practice: Caselaw and Bibliography on the Unidroit Principles of International Commercial Contracts*. – New York: Transnational Pub Inc, 2002.
12. Bonell M. J. *The Unidroit Principles of International Commercial Contracts: Why? What? How?* // *Tulane Law Review*. 1995, Nr. 69.
13. Bublienė D. *Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė*. – Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.
14. Bukelskytė M. *Esminė sutarties šalių nelygybė: taikymo ribos*. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius, 2010.
15. Dambrauskaitė A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės*. – Vilnius: Justitia, 2009.
16. Dawson J. P. *Economic duress and the fair exchange in French and German law* // *In Tulane Law Review*. 1937, Vol. XI. Nr. 3.
17. Deuch S. *Unfair contracts, the Doctrine of Unconscionability*. – Lexington: Lexington Books, 1977.
18. Drazdauskas S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008.
19. Dazdauskas S. *Favor Contractus principas Lietuvos sutarčių teisėje* // *Teisė*. 2007, Nr. 64.
20. Drazdauskas S. *Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje* // *Teisė*. 2007, Nr. 65.
21. Eisenberg M. A. *The bargain principle and its limits* // *Harvard Law Review*. 1982, Vol. 95, No. 4.
22. Ernst A. K. *Contractual Validity According to the Unidroit Principles* // *European Journal of Law Reform*. 1999, Nr. 1/3.
23. Grubb A. *The law of contract*. 1st edition. – London: Butterworths, 1999.
24. Yildirim. A. C. *Subjective reasons of gross disparity and the presumption of professional competence: a contradiction in the lex mercatoria?* // *Prieiga per internetą: https://elaw.murdoch.edu.au/archives/issues/2008/elaw_15_1_Yildirim.pdf* [prisijungimo laikas: 2011-06-10].
25. Komičiūtė J. *Esminė sutarties šalių nelygybė*. Magistro darbas. Vilnius, 2010.
26. Kotten H. / red. Busch D., Hondius E., Schelhaas H.N. *The Principles of European Contract Law (Part III) and Dutch Law: a Comentary*. – The Hague, London, New York: Ars Aequi Libri, Nijmegen & Kluwer Law International, 2002.
27. Kotz H. *European contract law*. – New York: Oxford University Press, 1997.
28. Lando O., Beale H. *Principles of European Contract Law. Parts I and II*. – The Hague: Kluwer Law International, 2000.
29. Lawson R. *Exclusion clauses and unfair contract terms*, 8th edition. – London: Sweet & Maxwell Ltd, 2005.

30. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. – Vilnius: Justitia, 1996.
31. Mikelėnas V., Mikelėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. – Vilnius: Justitia, 1999.
32. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 2002.
33. Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001.
34. Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003.
35. V. Mikelėnas. Aiškinamasis raštas dėl Civilinio kodekso Šeštosios knygos // Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=100914&p_query=&p_tr2= [prisijungimo laikas: 2012-02-22].
36. Mikelėnas, V. Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje (1). – Vilnius: Justitia, nr. 4 (62), 2006.
37. Nekrošius V. Neprieštaravimas geriems papročiams – viena iš prievolių galiojimo sąlygų // Teisės problemos. 1995, Nr. 1(7).
38. Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas. // Jurisprudencija. 2003, t. 42(34).
39. Poole, J. Textbook on Contract law. 9th edition. – New York: Oxford University Press, 2008.
40. Sefton-Green R. Mistake, fraud and duties to inform in European contract law. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
41. Schmitz, A. J. Embracubf unconscionability's safety net function. – University of Alabama, 2006. P. 2.
42. Vaišvila, A. Teisės teorija. Trečiasis leidimas. – Vilnius: Justitia, 2009.
43. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius: Žodynas, 2007.
44. Vileita A. /red. Nekrošius V. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2009.
45. Virgo, G. The principles of the law of restitution, 2nd edition. – New York: Oxford University Press, 2006.
46. Vogenauer S., Kleinheisterkamp J. Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC). – New York: Oxford University Press, 2009.
47. Zwigert K., Kotz, U. Lyginamosios teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
48. Zimmermann R. The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition. – New York: Oxford University Press, 1996.
49. Žukas T. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų ir Europos sutarčių teisės principų recepcija Lietuvoje: trečiasis recepcijos etapas ir Šveicarijos patirtis. Šiuolaikinės

civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Mokslinių straipsnių rinkinys. Sudarytojas Mizaras, V. – Vilnius: Justitia, 2007.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 15 d. nutartis c.b., *E. Ž. v. R. J.*, Nr. 3K-3-106/2010, kat. 36.1; 42.4 (S).
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 1 d. nutartis c.b. *ŽŪB „Minaičiai“ v. AB „Žemaitijos pienas“*, Nr. 3K-3-14/2010, kat. 42.8; 42.11.1.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 27 d. nutartis c.b. *J. S. v. S. K., V. L., S. L., S. L., M. A.*, Nr. 3K-3-531/2009, kat. 21.4.2.6; 21.4.2.7; 22.3; 45.6; 63.1 (S).
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 23 d. nutartis c.b., *A.V. v. Alytaus apskrities viršininko administracija*, Nr. 3K-3-447/2009, kat. 11.9.10.1; 19.4; 21.4.1.1; 21.4.1.2; 24.3; 69.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2009 m. kovo 24 d. apžvalga Nr. A-1 Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinis reguliavimas ir teismų praktika.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario mėn. 2 d. nutartis c. b. *UAB „Tele2“ v. UAB „Vortumas“* Nr. 3K-3-24/2009, kat. 42.2; 42.9; 90; 121.21.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis c.b. *D. K. v. A. K.*, Nr. 3K-3-432/2008, kat. 21.4.1.1; 45.6 (S).
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 25 d. nutartis c.b. *UAB „Kaduva“ v. UAB „Okadeta“*, Nr. 3K-3-401/2008, kat. 36.1; 52.3; 114.11.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 7 d. nutartis c.b. *UAB „IF draudimas“ v. P. V.*, Nr. 3K-3-268/2008, kat. 44.5.1.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo mėn. 26 d. nutartis c. b. *A. T. v. UAB „Serneta“* Nr. 3K-3-189/2008, kat. 21.4.2.7; 21.6; 42.8; 45.6; 112; 121.11; 121.21.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 18 d. nutartis c.b. *Ž. M. v. UAB „Eika“*, Nr. 3K-3-511/2006, kat. 35.4; 35.5; 42.4 (S).
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio mėn. 16 d. nutartis c. b. *UAB „Acumen“ v. UAB „Serneta“* Nr. 3K-3-521/2006, kat. 42.8; 42.9; 42.11.1; 42.11.3; 42.11.4.N. N.

13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. balandžio mėn. 24 d. nutartis c. b. B. R. v. UAB „Sauluva“ Nr. 3K-3-296/2006, kat. 21.4.2.7; 42.8; 42.11.2; 50.1; 50.5.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. vasario mėn. 8 d. nutartis c. b. N.N. v. N. T. Nr. 3K-3-106, kat. 21.4.2.7.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 19 d. nutartis c.b. AB „Lietuvos dujos“ v. AB „Kauno energija“, Nr. 3K-7-378/2005, kat. 21.4.2.7; 36.1; 40.3; 44.5.1; 45.5; 121.19.4.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. rugsėjo mėn. 28 d. nutartis c. b. A. V. v. UAB „Kvietenė“ Nr. 3K-3-428, kat. 21.4.2.6.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gegužės mėn. 4 d. nutartis c. b. E. P. v. S. M. Nr. 3k-3-257, kat. 35.3.6.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario mėn. 28 d. nutartis c. b. AB Rytų skirstomieji tinklai v. UAB „Senamiesčio ūkis“ Nr. 3k-3-128, kat. 35.3.6.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio mėn. 28 d. nutartis c. b. G. A. v. AB „Alytaus tekstilė“ Nr. 3K-3-353, kat. 2.11; 2.3.1; 22.1; 5.3.2.1.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 26 d. nutartis c.b., Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Rokiškio rajono skyrius v. A. M. , Nr. 3K-3-225/2004, kat. 2.1.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 18 d. nutartis c.b., UAB „MRI Finansinis auditas“ v. R. B., Nr. 3K-3- 115/2004, kat. 2.2.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. vasario mėn. 18 d. nutartis c. b. likviduojamas Tauragės rajono vartotojų kooperatyvas „Žemaitijos žiedas“ v. B. L., V. L. Nr. 3K-3-107, kat. 15.1; 15.2.2.6.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo mėn. 24 d. nutartis c. b. A. T. v. R. K., L. K., M. K. Nr. 3K-3-863, kat. 15.2.2.6; 37.10.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo mėn. 15 d. nutartis c. b. UAB „Sauliuta“ v. AB „Lytagra“ Nr. 3K-3-813, kat. 31.4.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gegužės mėn. 28 d. nutartis c. b. A. P., D. P. v. J. P. Nr. 3K-3-641, kat. 15.2.2.6.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio mėn. 2 d. nutartis c. b. LAB „Tauro“ bankas v. AB „Vilniaus vingis“ Nr. 3K-3-1123, kat. 18.2; 18.3; 2.7; 4.3.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. rugsėjo 30 d. nutartis c. b. UAB DK „Hermis-draudimas“ v. AB „Šlifavimo staklės“ Nr. 3K-3-1107/2002, kat. 117; 15.2.1.1; 31.2; 31.5; 45.5; 87.1; 94.1.

28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 21 d. nutartyje c. b., *V. B. v. Vilkaviškio rajono savivaldybės Švietimo skyrius ir Vilkaviškio vaikų lopšeliui darželis "Eglutė"*, Nr. 3-3K-132/2002, kat. 2.11; 5.2; 5.7.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 22 d nutartis c.b., *Akcinis kredito bankas „Nida“ v. S. Lideikyte*, Nr. 3K-3-908/2001, kat. 52.2.
30. Lietuvos apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 4 d. nutartis c.b. *UAB „WOOD MASTER“ v. UAB „Saikirta“*, Nr. 2A-195/2009, kat. 35.4; 35.5; 36.1; 44.5.5; 113.6.1.3; 114.11.
31. Lietuvos apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 25 d. nutartis c.b., *likviduojama žemės ūkio bendrovė „Žemyna“ v. V. B. , G. A. , V. R. G. , W. G. , A. K. , G. R. , L. M. , R. V. , V. S. , A. Š. ir A. M.*, Nr. 2A-158/2008 , kat. 11.5.1., 21.4, 21.4.1 (S).
32. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos mėn. 13 d. nutartis, priimta c. b. *UAB „Rovė“ v. UAB „Serneta“ ir UAB „Acumen* Nr. 2A-356/2007.
33. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario mėn. 10 d. nutartis c. b. *UAB „ Juvitus real estate“ v. V. V. B.*Nr. 2A-64-186/2009.

SANTRAUKA

Esminės šalių nelygybės doktrina Lietuvos teisės sistemoje atsirado palyginti neseniai – ji iš UNIDROIT Principų buvo perkelta į naująjį CK, kuris įsigaliojo 2001 m. Siekiant atskleisti tikrąją šios doktrinos esmę, prasmę ir tikslus, darbe pirmiausia yra analizuojama jos istorinė raida ir kaita. Pažymėtina, kad esminė šalių nelygybė kito prisitaikydama prie valstybių ekonominių, socialinių ir teisinių aplinkybių, todėl šalių pasirinkti reglamentavimo modeliai skiriasi. Nepaisant to, kad ši doktrina yra vertinama kaip moderni, ji sukelia ir tam tikrų problemų ją inkorporavusioms valstybėms: sąvokų tikslumo stoka, atsirandanti verčiant jas iš kitos kalbos, taikymo sąlygų nevienodumas, išlikęs neaiškus santykis su kitomis teisės normomis.

Lietuvos Respublikos CK 6.228 str. įtvirtinto esminės šalių nelygybės instituto tikslas – užtikrinti sutarties šalių interesų pusiausvyrą. Magistro baigiamajame darbe yra nagrinėjami šio instituto taikymo pagrindai, jo santykis su tam tikrais civilinės teisės principais. Pabrėžiama, kad praktikoje pasitaiko nemažai atvejų, kai šalis savo nuožiūra gali rinktis sandorio negaliojimo pagrindą iš nustatytųjų CK I knygoje ir CK 6.228 str. dėl itin panašių aplinkybių. Tačiau skiriasi pasirinktos teisės įgyvendinimo būdai: esminės šalių nelygybės atveju sutarties atsisakoma ne teismo keliu tinkamai informuojant kitą sutarties šalį, o CK I knygos pagrindais – nukentėjusi šalis kreipiasi į teismą su ieškiniu prašydama pripažinti sandorį negaliojančiu.

Šiame magistro baigiamojo darbo trečiame skyriuje siekiama atsakyti, kodėl Lietuvoje ginčo šalys esminės šalių nelygybės institutu naudojasi retai ir dažniausiai kreipiasi į teismą, pasitelkdamos CK I knygos reglamentuojamus bendruosius sandorių negaliojimo pagrindus. Darbe atskleidžiamos šio instituto taikymo problemos, identifikuojami veiksniai, trukdantys esminei šalių nelygybei tapti efektyvia priemone ginant silpnesniosios šalies pažeistus interesus.

Raktiniai žodžiai: esminė šalių nelygybė, sutarties atsisakymas, UNIDROIT Principai, PECL.

SUMMARY

Gross disparity of the parties as the basis to avoid a contract

The doctrine of gross disparity of the parties arose relatively recently in legal system of Lithuania – it was transferred from UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts to the new Civil Code of the Republic of Lithuania, which came into force in 2001. In order to reveal the essence, meaning and objectives of this doctrine first of all there are analyzed its historical development and vicissitude. It should be noted that gross disparity of the parties was influenced by economic, social and legal context, and it resulted different models of regulation of this doctrine in each of these states. Despite the fact that the doctrine of gross disparity of the parties is considered as modern, it causes some problems for the states which incorporated this doctrine in their legal systems: the lack of precision of the notions arising from translation from other languages, different grounds of application, remaining unclear relationship with other laws.

The objective of gross disparity of the parties' doctrine, regulated in article 6.228 of the Civil Code of the Republic of Lithuania, is to ensure the balance of the contracting parties' interests. There are analyzed the application grounds of this doctrine, its relationship with some principles of civil law in this thesis. It should be noted that there could be many situations when a contract may be declared null and void upon the grounds of invalidity of transactions established in Book 1 of Civil Code or in article 6.228 and weaker party chooses which one to use because of the similar conditions of application of grounds established in Book 1 of Civil Code or in article 6.228. However there is a difference of exercise of the chosen ground: in case of applying gross disparity of the parties the contract can be avoided within extrajudicial procedure and in case of the grounds established in Book 1 of Civil Code the party has to apply to the court bringing an action for the avoidance of such a contract.

The author of this master's thesis identifies the reasons why parties apply the ground of gross disparity of the parties, regulated in article 6.228 of the Civil Code of the Republic of Lithuania, rarely and more often apply to the court bringing an action upon the grounds of invalidity of transactions established in Book 1 of Civil Code. This thesis identifies the main problems and factors limiting the doctrine of gross disparity to be an effective tool to protect the interests of weaker party.

Key words: gross disparity of parties, to avoid a contract, UNIDROIT Principles, PECL.